

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INDOLOGIJU I DALEKOISTOČNE STUDIJE

Mia Stubičar

IDEAL BODHISATTE U THERAVĀDSKOJ TRADICIJI

Diplomski rad

Mentor: prof. Višnja Grabovac

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Theravādski buddhizam.....	2
2.1. Postanak i rasprostranjenost	2
3. Kanon škole theravāde	4
3.1. Suttapiṭaka.....	5
3.1.1. Dīghanikāya.....	6
3.1.2. Majjhimanikāya.....	6
3.1.3. Saṃyuttanikāya	7
3.1.4. Aṅguttaranikāya	7
3.1.5. Khuddakanikāya	7
4. Mahāyānski buddhizam i odnos spram theravāde	9
5. Bodhisatta u theravādskim kanonskim i izvankanonskim tekstovima	12
5.1. Etimologija pojma	12
5.2. Bodhisatta u prve četiri nikāye Suttapiṭake. Buddha u razdoblju od začeca do Probuđenja.....	13
5.3. Bodhisatta u petoj nikāyi Suttapiṭake	15
5.4. Bodhisatta u jātakama i izvankanonskim tekstovima	16
6. Ideal bodhisatte u theravādskom buddhizmu	19
6.1. Stupanje na Put – izricanje zavjeta.....	19
6.2. Potvrda	19
6.3. Deset savršenstava.....	20
6.4. Karuṇā kao motivacija.....	21
6.5. Otvorenost puta za druge bodhisatte	22
6.5.1. Prošli buddhe	22
6.5.2. Budući buddha Metteyya i njegov prikaz.....	28
6.5.3. Odnos kraljeva spram bodhisatti	31
6.5.4. Redovnici i ostali theravādski buddhisti.....	32
7. Zaključak	34
8. Literatura	36

Uvodna napomena:

Budući da je ovaj rad gotovo u cijelosti posvećen theravādskoj tradiciji i tekstovima sačuvanima na srednjoindijskome književnom idiomu *pāli*, u radu se koriste pālijske inačice imena i pojmova, primjerice *Gotamma*, *bodhisatta*, *dhamma*, *sutta* itd. Kada bude riječi o mahāyānskoj ili sjevernoindijskoj tradiciji, posvjedočenoj u tekstovima na sanskrtu – ili njihovim prijevodima na tibetski i kineski – tada će se koristiti sanskrtske riječi, *Gautama*, *bodhisattva*, *dharma*, *sūtra*. Također, treba istaknuti razliku između Buddhē i Bodhisatte koji su pisani velikim početnim slovom i odnose se na povijesnoga Gotamu Buddhu, dok se isti pojmovi pisani malim slovom odnose na klasu bića. *Jātaka* s velikim početnim slovom odnosi se na kanonsku zbirku stihova uključenu u petu nikāyu *Suttapiṭake*, a *jātaka* podrazumijeva pojedinačnu pripovijest o Gotaminoj prethodnoj egzistenciji.

1. Uvod

U ovome će se radu predstaviti ideal bodhisatte u okviru tradicije škole theravāde. U drugom i trećem poglavlju dat će se nužni podatci o theravādskom buddhizmu kao i o korpusu tekstova objedinjenih pod nazivom *Tipiṭaka*. Zatim će se kratko opisati mahāyānski buddhizam (četvrto poglavlje) kako bi se поблиže odredile sličnosti i razlike u poimanju ideala bodhisatte između tih nerijetko suprotstavljenih buddhističkih pravaca. U središnjem će dijelu rada (peto poglavlje) biti objašnjena etimologija pojma bodhisatta nakon čega će se objasniti različitost poimanja bodhisatte u prve četiri nikāye *Suttapiṭake* i njegova prikaza u petoj nikāyi kao i istaknutim izvankanonskim djelima. U šestom će se poglavlju istaknuti ključne sastavnice ideala bodhisatte: zavjet, potvrda, deset savršenstava (*pāramitā*) i karuṇa (suosjećanje) kao motivacija. Prisutnost ideala bodhisatte u theravādskom buddhizmu bit će dokazana izdvajanjem i opisom sadržaja kanonskih tekstova u kojima se taj ideal očituje, a posebna će se pažnja posvetiti kanonskim knjigama *Jātaka*, *Buddhavaṃsi* i *Cariyāpiṭaki*. Prije zaključnoga dijela rada, bit će riječi o prethodnim buddhama, budućem buddhi Metteyi kao i odnosu kraljeva, redovnika i ostalih theravādskih buddhista prema tom idealu.

2. Theravādski buddhizam

Theravāda ili sthaviravāda („doktrina starih“) jedina je preostala škola tzv. hīnayānskoga buddhizma. Kanon te škole, *Tipiṭaka* (Tri košare), iznimno je važan za proučavanje ranoga buddhizma, a tradicionalno se vjeruje da sadrži izvorna učenja Gotame Buddhe. Prema predaji, theravādski je buddhizam u trećem stoljeću prije nove ere sa sjevera Indije prenesen na Śrī Laŋku, odakle se u narednim stoljećima proširio na jugoistočnu Aziju (Tajland, Burma, Kambodža i Laos).

2.1. Postanak i rasprostranjenost

Prema theravādskoj predaji, nakon smrti Gotame Buddhe održan je prvi buddhistički sabor na kojem se 500 *thera* jednoglasno složilo oko skupljanja Buddhinih učenja podijeljenih u *dhammu* (nauk) i *vinayu* (redovničku disciplinu).¹ Drugi je buddhistički sabor održan jedno stoljeće nakon prvog, s ciljem očuvanja autentičnosti učenja a na tom su saboru učestvovali i pripadnici škola koje su se u međuvremenu razvile. Prema predaji, na tome je saboru došlo do raskola koji je zajednicu podijelio na theravādu i mahāsāṅghu (većinsku zajednicu), koja se nakon dvjesto godina razvila u mahāyānu.²

Za vladavine kralja Aśoke (3. st. pr. Kr.) održan je treći po redu buddhistički sabor,³ koji je, prema tradiciji, organizirao Tissa Moggaliputta.⁴ Sabor je održan u prijestolnici Aśokina carstva, Pāṭaliputti, u njegovu samostanu Asokārāma, te je nevjerojatno pomisliti da je sabor održan bez njegove upletenosti, blagoslova i pokroviteljstva. Smatra se da su nakon završetka sabora stariji članovi zajednice poslali misionare da propovijedaju buddhistički nauk izvan granica carstva Maurya.⁵ Važni su događaji prethodili trećem saboru, budući da su buddhistički redovnici na Śrī Laŋki pridali zasluge Aśoki, koji je podržavao školu theravāde,

¹ Prikaz prva dva buddhistička sabora donosi Cullavagga XI (Vin. ii. 284-308).

² Ratnayaka (1985: 86).

³ Theravādini su zadnji sabor održali u vrijeme Priyadarši Aśoke u Pāṭaliputri. Mahāsāṅghike su se u međuvremenu podijelili na 18 ili više grupa, a neke su od tih manjih sekti ismijavali mahāyānisti nazivajući ih *hinayāna*. Mahāyānisti su u vrijeme njihova sabora oko 100. godine nove ere napali njihova vjerovanja i praksu. Ibid. 86-87.

⁴ Pod njegovim je predsjedanjem sabor osudio filozofske škole, ali su one i dalje postojale i razvijale se. Tissa je upravljao daljim radom četvrtoga sabora i na njemu se konačno utvrdio tekst kanona škole sthaviravāda. V. Katičić (1973: 155).

⁶ Theravādske kronike ne pripisuju Aśoki poslanje misionara koje je ustanovilo buddhizam i izvan indijskog potkontinenta. Prema tim tekstovima, Tissa Moggaliputta poslao je devet misija na granična područja. Misiju na Laŋku vodio je Mahinda, kojeg je theravādska tradicija smatrala Aśokinim sinom. Postoji arheološki dokaz za dio priče iz kronika – kaže se da je petero redovnika otišlo u razne dijelove himalajskog predjela. Buddholog Etienne Lamotte smatra da je car zaštitio sve vjernike i koristio pojam *dhamme* za nešto opće prihvatljivo, ne nužno buddhističku doktrinu. Raspravlja da se popisi destinacija u buddhističkim izvorima i natpisi ne slažu. Erich Frauwallner poistovjećuje geografska imena u theravādskim izvorima s nekima na natpisima. Usp. Seneviratna (1998: 11).

sačuvavši tako ortodokсни oblik buddhizma. Pripadnici te škole ili doktrine iznimno su cijenili vladara Aśoku, čiji je sin ili brat Mahinda (skt. Mahendra) imao važnu ulogu u širenju buddhističkog nauka te dolaskom na otok, kralja Śrī Lañke preobratio na buddhizam i upoznao ga s pālijskom *Tipītakom*.⁶ Glavni su izvori theravādske tradicije drevni komentari na sinhaleškom (od kojih je četrdeset citirano u kasnijim tekstovima, ali nisu očuvani), dvije velike kronike sa Śrī Lañke: *Dīpavaṃsa* (4. st.) i *Mahāvāṃsa* (5./6. st.), zatim *Samantapāsādikā* (Buddhaghosin komentar uz *Vinayapiṭaku* iz 5. st.), *Vāṃsatthappakāsinī* ili *Mahāvāṃsa Tīkā* (oko 10. st.).⁷ U vrijeme cara Aśoke, buddhistička je zajednica bila podijeljena na tri različite skupine, sthavire (drugi naziv za theravādu), mahāsaṅghike⁸ i pudgalavādine.

Śrī Lañka, poznata još kao *Dharmadīpa* ili Otok dhamme, najvažnije je središte theravādskog buddhizma. Sa Śrī Lañke theravāda se proširila i u zemlje jugoistočne Azije, kao što su Kambodža, Laos, Mijanmar i Tajland, a daleko je najprisutnija na Tajlandu, gdje je početkom 20. st. osnovana *Kammaṭṭhāna*⁹, poznata kao *Tajlandska šumska tradicija*.¹⁰ Pripadnici te tradicije težili su obnovi izvornoga buddhizma, inzistirajući na strogoj pokornosti buddhističkom samostanskom zakonu i redovničkoj disciplini (*vinaya*) te učenju o *jhāni* (meditaciji) i postizanju *nibbāne* (ugasnuća) kao središnjim ciljevima redovničkog života. Prema njihovom učenju, odricanje od užitaka i meditacija nužni su za potpuno razumijevanje unutarne istine i mira, koje je sam Buddha propovijedao. Strog isposnički život daje im mogućnost pročišćenja uma, a to pročišćenje dopušta im da čisto i izravno istraže temeljne uzroke patnje, pritom njegujući put koji vodi prema oslobođenju od patnje i najvišem blaženstvu.¹¹ Iako je izraz *šumska redovnička tradicija* primarno vezan uz tradiciju *Kammaṭṭhāna* na Tajlandu, u današnje vrijeme postoje mnoge šumske tradicije diljem svijeta (Velika Britanija, SAD, Australija i ostale zapadne države).¹² Osim u ranije spomenutim zemljama južne Azije, manje theravādske skupine prisutne su u Indiji, Bangladešu, Vijetnamu, Kini i Nepal.

⁶ Posebna važnost pridana je misiji na Śrī Lañku, za koju je bio zadužen thera Mahinda. Usp. Seneviratna (1998: 130).

⁷ Ibid. 195-196.

⁸ „Pripadnici velike zajednice“. *Lokkotaravāda* („govor o Buddhi kao o biću koje je iznad svijeta“) smatra se najvažnijom školom u okviru mahāsaṅghike.

⁹ Skr. *karmasthana* („mjesto djelovanja“).

¹⁰ Rani je buddhizam imao mnogo povezanosti s drvećem. Sam je Buddha rođen ispod drveta *sal* (lat. *Shorea robusta*), a prosvijetljen ispod stabla *bodhi* (lat. *Ficus religiosa*).

¹¹ Usp. poveznica <https://forestsangha.org/about/history/this-community>. Pristupano 3. 4. 2019.

¹² Usp. poveznica <https://www.thoughtco.com/forest-monks-450113>. Pristupano 3. 4. 2019.

3. Kanon škole theravāde

Kanon *Tipiṭaka* sačuvan je na srednjoindijskom jeziku pāliju,¹³ a jedini je potpuno sačuvani kanon ranijih buddhističkih škola, što ga čini važnim za proučavanje ranoga buddhizma. Kanonski su se spisi najvjerojatnije sastavljali na različitim praktima i prevodili s jednih na druge, prema potrebama pojedinih redovničkih zajednica, nakon čega su se u Indiji polako počeli prevoditi na sanskrt. To je dovelo do postepenog smanjivanja raznolikosti među kanonskim književnostima pojedinih škola.¹⁴ Prema tradiciji, sadržaj pālijskog kanona dogovoren je na saboru u Rājagrhi, održanom ubrzo nakon Buddhine smrti, prema sjećanju istaknutih Buddhinih učenika.¹⁵ Kanon se prenosio usmenim putem do 1. st. pr. Kr. kada je, prema predaji, zapisan na Śrī Lan̄ki u vrijeme vladavine Vattagāmanija.¹⁶

Sam pālijski naziv *tipiṭaka* (tri košare) daje naslutiti da se radi o opsežnom korpusu tekstova, iako se to ne može zaključiti iz samog naslova, budući da košare mogu biti i manjega opsega. Kanon se dijeli na tri košare: *Vinayaṭiṭaka* (Košara redovničke discipline),¹⁷ *Suttaṭiṭaka* (Košara Buddhinih govora, razgovora i propovijedi) i *Abhidhammaṭiṭaka* (Košara višeg nauka).¹⁸ Prema predaji, prve su dvije zbirke nastale na prvom buddhističkom saboru po sjećanju redovnika Ānande i Upalija. Zadnja, *Abhidhammaṭiṭaka*, najranijega je postanka, a sadrži temeljna buddhistička učenja iz filozofije, etike i psihologije. Usmeno prenošenje kanonskih tekstova nastavilo se nekoliko stoljeća nakon Buddhine smrti, čak i nakon što su tekstovi zapisani, dok su prepisivači koristili različitim jezicima pri prenošenju tekstova.¹⁹

¹³ Pāli doslovno znači „tekst“, a utemeljen je na srednje indo-arijskom dijalektu, koji se vjerojatno govorio u središnjoj Indiji u Buddhino doba. Usp. <https://www.accesstoinsight.org/theravada.html#fn-7> Pristupano 8.4.2019. Međutim, neki autori smatraju da Buddha nikada nije govorio taj jezik, a buddhistički su redovnici ovisili o zajedničkom jeziku za njihove rasprave o *dhammi* i za recitacije zapamćenih tekstova. Usp. Bodhi (1999: 275).

¹⁴ Katičić (1973: 155).

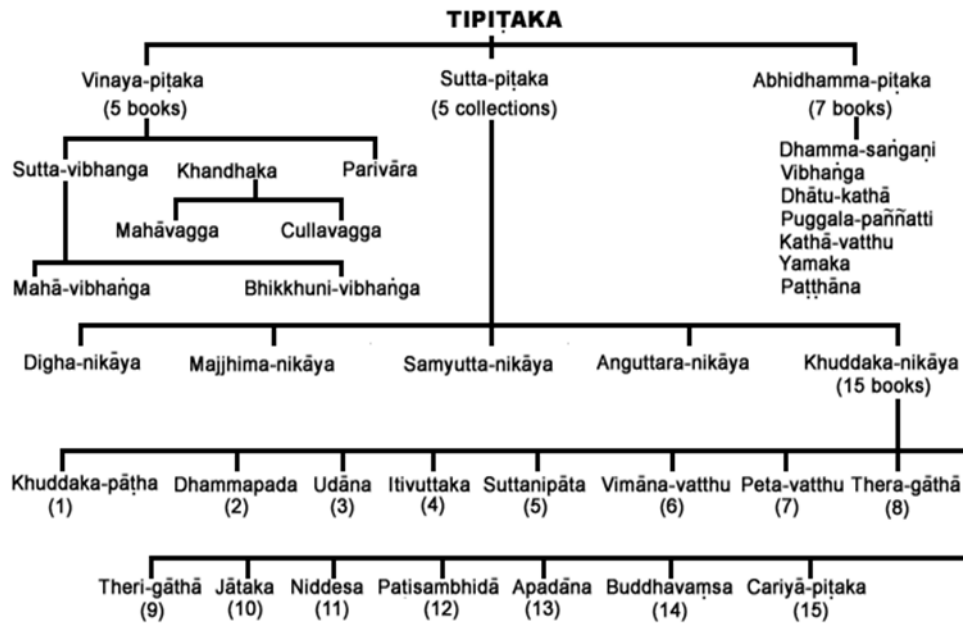
¹⁵ Poveznica <https://www.wisdompubs.org/book/long-discourses-buddha/introduction>. Pristupano 12.4.2019.

¹⁶ Dpv. XX. 20-21; Mhv. XXXIII. 100-101.

¹⁷ Iako *Vinayaṭiṭaka*, prema tekstovnoj predaji, stoji na početku *Tipiṭake*, ne znači da je upravo ona najstarija. Ibid. 160.

¹⁸ Glavna podjela, ona koju imamo danas, jest trodjelna, premda u komentarima na pāliju stoji nekoliko različitih načina klasifikacije. Usp. poveznica http://www.palitext.com/subpages/lan_lite.htm. Pristupano 8.4.2019.

¹⁹ Pri bilježenju pālijskih tekstova svaki se narod služi svojim pismom: sinhaleškim, burmanskim, tajskim i kambodžanskim. Ibid. 155.

Podjela Tipiṭake²⁰

Budući da druga košara (*Suttapiṭaka*) sadrži najvažnije tekstove za proučavanje razvoja ideala bodhisatte u theravādskoj tradiciji, naglasak će biti upravo na njoj dok će opis sadržaja *Vinayapiṭake* i *Abhidhammapiṭake* biti izostavljen. Za sam pregled sadržaja prve i treće košare upućujem na sekundarnu literaturu.²¹

3.1. Suttapiṭaka

Suttapiṭaka (skr. *Sūtrapiṭaka*), druga košara kanona, najvažniji je izvor za proučavanje Buddhinih učenja. Sastoji se od propovijedi, govora i razgovora koji se pripisuju Buddhi, a sadrži brojne tekstove u kojima se nalazi termin *bodhisatta*. Oblik *sutta* (skr. *sutra*) pripisuje se Buddhinom učeniku Ānandi, koji je govore svoga učitelja upamtio te ih po sjećanju izrekao na prvom buddhističkom saboru. Prema theravādskoj tradiciji, sabor je održan u godini Buddhine *parinibāne* (543-542. g. pr. Kr.), vjerojatno tri mjeseca nakon njegove smrti, a održan je u Rājagrhi (današnji Rājgīr).²² Sutte započinju frazom: „Evaṃ me sutam“ („Ovako sam čuo“). Stil *sutta* je jednostavan, a u njima su navodno elementi direktnog sjećanja na mjesto i vrijeme kada ih je Buddha izgovorio. *Suttapiṭaka* theravādske škole sadrži pet zbirki:

²⁰ Izvor: https://1.bp.blogspot.com/-RfKSlwIkqUA/WTk392hh-PI/AAAAAAAAAaY/XEaZtL_0veosoc3rWDpUsCwPLHFMWfowCEw/s1600/tipitaka%2B123.png. Pristupano 3.4.2019.

²¹ Katičić (1973), Norman (1983), Winternitz (1933).

²² Poveznica https://encyclopediaofbuddhism.org/wiki/First_Buddhist_council Pristupano: 4.4.2019. Prema nekim drugim izvorima, godina održavanja sabora je 544. pr. Kr. Poveznica <http://www.palikanon.org/> Detaljniji podatci o ovome saboru mogu se pronaći u *Cūllavaggi*.

1. *Dīghanikāya* (skr. *Dīrghāgama*) – zbirka dugih izlaganja
2. *Majjhimanikāya* (skr. *Madhyamāgama*) – zbirka srednjih izlaganja
3. *Samyuttanikāya* (skr. *Samyuktāgama*) – zbirka izlaganja sabranih u skupine
4. *Aṅguttaranikāya* (skr. *Ekkotarāgama*) – zbirka izlaganja s jednim članom više
5. *Khuddakanikāya* (skr. *Kṣudrakāgama*) – zbirka manjih izlaganja

Prema Katičiću (1973: 162), ta *piṭaka* sadrži djela koja su bila u službi najvažnije duševne hrane svim buddhistima, osobito redovnicima, te je glavno vrelo za poznavanje *dhamme* – Buddhine i buddhističke nauke.

3.1.1. Dīghanikāya

Dīghanikāya sadrži 34 sutte među kojima se, po važnosti, ističu *Brahmajālasutta* („Izlaganje o brahmanskoj mreži“) i *Mahāparinibbānasutta* („Veliko izlaganje o potpunom ugasnuću“). U drugoj je opisano posljednje Gotamino putovanje, njegova smrt (*parinibbāna*) u Kuśinari kao i raspodjela relikvija. Tekst *Mahāparinibbānasutte* izdašno je proširen legendarnim dodacima, pa bi, prema Katičićevu mišljenju (1973: 162), konačna redakcija te sutte morala biti razmjerno mlada.

Trideset četiri sutte razvrstane su u tri skupine:

1. *Silakkhandavagga* – sutte 1-13
2. *Mahāvagga* – sutte 14-23
3. *Pātikavagga* – sutte 24-34

3.1.2. Majjhimanikāya

Zbirka srednje dugih izlaganja sadrži ukupno 152 propovijedi i razgovora. Sutte su nastale u različito vrijeme, svaka je cjelina za sebe i nosi vlastitu vrijednost. Njihova tematika je raznolika, a prikazi su Buddhe raznovrsni, budući da je u nekima dobro sačuvan njegov povijesni lik učitelja i čovjeka, dok je u ostalima opisan kao biće s nadnaravnim sposobnostima. Smatra se da je upravo therāvadski buddhizam u takvim iskićenim mitskim prikazima bio najumjereniji. Svi dijelovi Buddhine nauke sadržani su u njima: četiri plemenite istine, karman, ništetnost želja, *nibbāna*, različite vrste meditacije itd. Nauke su iznesene

sustavno, a uz njih se često nalaze žive i lijepe usporedbe.²³ Osim nauka i usporedbi, sutte ujedno sadrže mitove i legende. Bez kultornopovijesnih podataka, koji prikazuju svakodnevicu stare Indije u posljednjim stoljećima prije naše ere, onodobni život Indije ostao bi nam gotovo nepoznat.²⁴

3.1.3. Saṃyuttanikāya

Saṃyuttanikāya (pāl. *saṃyutta* – sabran, skupljen, udružen, povezan; skr. *saṃyukta*) zbirka je izlaganja razvrstanih u skupine. Pet *vagga* ili odjeljaka podijeljeno je na ukupno 56 *saṃyutta* ili poglavlja koja se pak dalje dijele na sutte. U svakoj su skupini sutte koje se odnose na neku osobu ili predmet, što je pokušaj njihove predmetne podjele, koja je slabo usustavljena. Ukupan broj kratkih sutta jest 2889, a među njima je i ona koja sadrži prvu Buddhinu propovijed u Benaresu, *Dhammacakkappavattanasutta* („Izlaganje o pokretanju kotača nauke“), koja pripada *saccasaṃyutti* – skupini izlaganja o četiri plemenite istine (*cattāri ariyasaccāni*). Iako je u toj zbirci prisutno jednolično ponavljanje nauke, ipak sadrži i interesantne podatke, pogotovo u prvih jedanaest skupina.²⁵

3.1.4. Aṅguttaranikāya

Zbirku izlaganja s jednim članom više, naziva *Aṅguttaranikāya*,²⁶ čini 2308 sutta koje su razvrstane u jedanaest odsjeka (*nipāta*), tako da se u prvoj *nipāti* obrađuju predmeti kojih je jedan, u drugom dva, u trećem tri itd.²⁷ Tako su primjerice dvije stvari kojih se treba kloniti, dva razloga za šumski život, dvije vrste buddha i drugo. Gore navedeno brojčano načelo smatra se razlogom uvođenja sutta. Mnogo sutta uvršteno je u više nikāya, što je pokazatelj postepenog nastanka zbirki te prvotnog nastanka sutta izvan njih.²⁸ Sutte su se najprije predavale usmeno, na što ukazuju česta ponavljanja, ali nema pravih rasprava i dokazivanja – njih zamjenjuje dogmatsko razvrstavanje i nabranje.

3.1.5. Khuddakanikāya

Khuddakanikāya („Zbirka manjih komada“) obično se svrstava u *Suttapiṭaku*, iako se ponekad ubraja u *Abhidhammapiṭaku*, posljednju zbirku kanona. Osim manjih djela, u toj se

²³ Katičić (1973: 162).

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Toj zbirci dano je ime *Aṅguttara*, budući da je raspoređena prema shemi u kojoj se broj stavaka u suttama svakog nadolazećeg dijela postupno povećava, te je veći od prethodnog dijela. Bodhi (2012: 18).

²⁷ *Ekakanipāta*, *Dukanipāta* itd., pa sve do *Ekādasakanipāta*.

²⁸ „Sutte ostavljaju dojam da su nastale za praktične potrebe, da su ih redovnici sastavljali za propovijedi, javna kazivanja, za pobožnosti i meditacije.“ Citirano prema Katičić (1973: 163).

zbirci nalaze neke od najopsežnijih knjiga kanonske književnosti na pāliju, a sabrani su tekstovi sadržajno raznoliki. Budući da nerijetko poetičan sadržaj nije bio ograničen na propovijed, kanonski se status te zbirke ponekad dovodio u pitanje. Kao cjelina se ubraja u najmlađe kompilacije kanona, ali važno je istaknuti da sadrži neke od najstarijih primjera buddhističke književnosti u užem smislu.²⁹

U *Khuddakanikāyu* su uvrštena sljedeća djela:

1. *Khuddakapāṭha*
2. *Dhammapada*³⁰
3. *Udāna*
4. *Itivuttaka*
5. *Suttanipāta*
6. *Vimānavatthu*
7. *Petavatthu*
8. *Theragāthā*
9. *Therīgāthā*
10. *Jātaka*
11. *Niddesa*
12. *Paṭisambhidāmagga*
13. *Apadāna*
14. *Buddhavaṃsa*
15. *Cariyāpiṭaka*

Kanonska knjiga *Jātaka* kao i *Buddhavaṃsa* i *Cariyāpiṭaka* bit će izdvojene u kasnijim (pod)poglavljima, budući da posjeduju iznimnu važnost za proučavanje ideala *bodhisatte* u theravādskom buddhizmu.

²⁹ Ibid. 162.

³⁰ „Riječi nauke“. Najdulje i najbolje poznato od svih djela pālijske književnosti.

4. Mahāyānski buddhizam i odnos spram theravāde

Mahāyānska *Saddharma Puṇḍarīka Sūtra* („Sutra lopoča dobre dharme“), koja je vjerojatno nastala između 1. st. pr. Kr. i 1. st. naše ere, jedan je od prvih tekstova u kojima se javljaju pojmovi *mahāyāna* i *hīnayāna*.³¹ U akademskom proučavanju buddhizma ta su dva termina često suprotstavljena, stoga su dva vozila – *yāna* – opisana kao različita u aspiracijama, učenjima i praksama. Dok su neke kategorije po kojima se ta dva pravca razlikuju korisne za shvaćanje i interpretaciju buddhizma, te se razlike, prema mišljenju Jeffreya Samuela (1997: 31), moraju pažljivije razmotriti. Uobičajen teorijski model zahtijeva da je cilj onih koji prakticiraju *mahāyānu* postati buddhom, slijedeći put bodhisattve (*bodhisattva-yāna*). S druge strane, sljedbenicima je *hīnayāne* cilj postati arhantima, slijedeći put Buddhinih učenika (*śrāvaka-yāna*).

Mahāyāna (Veliko vozilo) mlađi je oblik buddhizma, a do 9. je stoljeća izvršio velik utjecaj na kulturu središnje i istočne Azije. Raširio se na jugoistočnu Aziju, uključujući Mijanmar (Burm) i Šri Lañku, ali ondje se nije dugo zadržao, a vremenom je prevladala *hīnayāna*. Mahāyānski pokret odlikuju grandiozna kozmologija, složeni ritualizam, istančana filozofija i univerzalna etika.³² Početci ovog filozofskog sustava ostaju nam nejasni, budući da su mjesto i vrijeme nastanka nejasni, a s vremenom se uobličio na mnogim mjestima. Mahāyānske sūtre najraniji su dokaz ove tradicije, a smatra se da su sastavljene otprilike četiri stoljeća nakon Buddhine smrti. Pripadnici *mahāyāne* manje su sljedbe pogrdno nazivali „malim vozilom“ (*hīnayāna*) kako bi kritizirali mišljenja koja su sami smatrali neprihvatljivima i iskrivljenima. „Veliko vozilo“ se iz Indije proširilo u Kinu, Tibet,³³ Japan i Koreju, a dijeli se na dvije glavne škole, *mādhyamiku*³⁴ i *yogācāru*³⁵.

Mahāyāna uči o putu za oslobođenje svih bića, a u samom je središtu mahāyānskog buddhizma etički ideal *bodhisattve*, bića koje teži postati buddha. Iako je to jedini prihvaćeni ideal u ovome buddhističkom filozofskom sustavu, ipak se u nekim māhayānskim sūtrama nazire ideal *arhanta*, koji je karakterističniji za stariji buddhizam.³⁶ Prema Hiriyanni (1993: 223), „Bodhisattva, usavršivši sam sebe, odbija vlastito spasenje, kako bi radio za duhovno

³¹ U mahāyānskoj literaturi termin *hīnayāna* ne odnosi se samo na školu theravāde, već i na ostale ne-mahāyānske škole (više od 15).

³² Poveznica <https://www.britannica.com/topic/Mahayana>. Pristupano 5. 4. 2019.

³³ U Tibetu se razvio specifičan oblik ezoteričnog buddhizma – *vajrayāna* te mističnog buddhizma – *tantrayāna*.

³⁴ Škola koju su osnovali Nagarjuna i Aryadeva. *Śūnyatā* (praznina) središnji je pojam škole, a znači nepostojanje sopstva. Sve je samo po sebi prazno, pa tako i Buddha i njegov nauk.

³⁵ Nauk je škole govor o svijesti (*vijñānavāda*). Svijest je veza među rođenjima u krugu rađanja i umiranja.

³⁶ *Mahāprajñāpāramitāsūtra* i *Saddharmapuṇḍarīkasūtra* daju utisak da je Buddha podučavao oba ideala, premda te sūtre nisu arhaične. Usp. Bodhi (2013: 1).

dobro drugih. Nije zadovoljan svojim vlastitim prosvjetljenjem ili buddhinstvom, premda žudi pomoći bićima koja pate te je spreman preuzeti svaku žrtvu na sebe“. Tim se riječima može opisati mahāyānski bodhisattva, samopožrtvovno i nesebično biće, usmjereno prema savladavanju patnje i spasenju drugoga. Bodhisattva ima ulogu poticanja – uz njegovu pomoć čovjek se vraća k sebi, budući da dolazi do *restitutio ad integrum* (dosl. povratak na neoštećeno, cjelovito).³⁷ Prema njihovom učenju, bodhisattva može postati svatko tko teži probuđenju koje se sastoji od razumijevanja istinske prirode stvarnosti. Stekavši mudrost (*prajña*), bodhisattve shvaćaju tu stvarnost, koju potom aktualiziraju suosjećanjem (*karuṇā*) prema svim bićima. Budući da nijedna individua nema sebstvo, ne postoji prava razlika između njih i drugih, stoga se njihovo vlastito oslobođenje ne razlikuje od oslobođenja ostalih bića.

Ipak, kasnije će radu biti pokazano kako se ideal bodhisattve ne treba nužno ograničavati na mahāyānski buddhizam, kao što se niti ideal arhanta ne odnosi isključivo na theravādski buddhizam. Prikazat će se prisutnost ideala bodhisatte u theravādskoj tradiciji, čime će se dokazati da je mišljenje sljedbenika mahāyāne o neprisustvu toga ideala u theravādi netočno.

U vrijeme raskola buddhizma, rane su buddhističke škole prihvatile tri puta prema probuđenju, metaforički prikazanima kao tri vozila ili tri *yāne*: *śrāvaka-yāna* (*sāvakayāna*), *pratyekabuddha-yāna* (*paccekabuddhayāna*) i *bodhisattva-yāna* (*buddhayāna*). *Bodhisattva-yāna* ili vozilo bića probuđenja, začetak je ideala koji povezuje sljedbenike Probuđenog, željnih slijediti njegov primjer u potpunosti. Ideja o tri puta prema probuđenju nije prisutna samo u mahāyānskom buddhizmu, već i starijim buddhističkim pravcima, uključujući i konzervativnu školu theravādu, osnovanu u Mahāvihāri na Śrī Lañki. U kasnijim komentarima na pāliju susreću se tri vrste *bodhija* (probuđenja): probuđenje učenika, *paccekabuddha* i *sammāsambuddha*. Međutim, trebalo bi naglasiti da izraze za tri *yāne* i *bodhija* ne nalazimo u komentarima koji se pripisuju Buddhaghoši, već u komentarima i subkomentarima, čiji su autori vjerojatno Dhammapāla i drugima.

U mahāyānskom je buddhizmu manji naglasak stavljen na *nirvāṇu*, a veći na znanje ili mudrost – vještinu od koje se sastoji probuđenje. Univerzalni pristup probuđenju, zajedno s idejom da kozmos nema početka te je ispunjen beskonačnim brojem bića i svjetova, dovodi do zaključka da u njemu ne postoji samo beskonačan broj bodhisattva, već i beskonačan broj buddha od kojih svaki živi u svom svijetu. Takvi „kozmički“ buddhe susreću se u

³⁷ Izrazom se koristi Gönc-Moačanin (1994: 4).

mahāyānskim sūtrama, ali i u kasnijim tantričkim tradicijama. Ova kozmologija potvrđuje da svi mogu postati buddha. Buddhe i bodhisattve, motivirani suosjećanjem i vođeni mudrošću i uvidom, obična bića vode prema oslobođenju.³⁸

Tablica s razlikama³⁹

	Mahāyāna	Theravāda
Rasprostranjenost	Centralna, istočna i dio jugoistočne Azije (Tibet, Kina, Tajvan, Koreja, Japan, Mongolija)	Jugoistočna Azija (Šri Lanka, Tajland, Mijanmar, Laos, Kambodža)
Tekstovi	Mahāyānske sūtre na sanskrtu	Kanon na pāliju
Ideali	Bodhisattva kao glavni ideal	Arhant ⁴⁰ kao glavni ideal
Bodhisatte	Maitreya i ostale ne-povijesne ličnosti.	Glavni bodhisatta je Gotama
Uloga bodhisatte	Odgadaju vlastito probuđenje kako bi ostali u <i>saṃsāri</i> i pomogli ostalim bićima.	Postižu probuđenje prije nego što mogu pomoći ostalima koji su zapeli u <i>saṃsāri</i> .
Buddha	Transcedentno biće ⁴¹	Nije transcedentno biće ⁴²
Cilj	Veći naglasak na put <i>bodhisatte</i>	<i>nirvāṇa</i>
Učenja	Težnja ka probuđenju svih bića; djelovanje koje bi trebalo težiti duhovnom blagostanju svih bića	<i>Vibhajjavāda</i> ⁴³ (učenje o analizi)
Meditacija	Veći naglasak na mantrama	Samatha ⁴⁴ i vipassanā ⁴⁵

³⁸Poveznica <https://www.britannica.com/topic/Mahayana>. Pristupano 8.4.2019.

³⁹Tablica je načinjena prema podacima iz sljedeće literature: Pettinger, T. 2016. *Differences between Theravāda and Mahāyāna Buddhism*.

Samuels, J. 1997. *The Bodhisattva Ideal in Theravāda Buddhist Theory and Practice: A Reevaluation of the Bodhisattva-śrāvaka Opposition*.

⁴⁰ gl. ARH – zaslužiti, biti vrijedan, biti sposoban. Probudeno biće, mudro i suosjećajno, koje postiže probuđenje samo za sebe.

⁴¹ Mahāyānske sūtre daju nam kozmičko-metafizičku perspektivu Buddhe. Usp. Bodhi (2013: 3).

⁴² Nikāye oslikavaju Buddhu kao čovjeka, budući da se rodio kao čovjek među nama, odrastao, a starost, bolest i smrt su neizbježni. Poput mnogih drugih ljudi njegova doba, traga za putom oslobođenja od patnje i primarno ga traži za sebe. Ibid. 5.

⁴³ Prema pāli-engleskom rječniku, termin je poistovjećen s theravādom a Buddha je opisan kao *vibhajjavādi*, tj. onaj koji prihvaća theravādsku doktrinu. Usp. Buddhadatta (1992: 265).

⁴⁴ Dosl. spokoj, mir. Samatha je nenarušeno, mirno i svjesno stanje uma koje se postiže misaonom koncentracijom. Poveznica <http://www.buddhamind.info/leftside/lifestyl/medi/sam.htm>. Pristupano 2.6.2019.

⁴⁵ Vipassanā (uvid) buddhističko je srce meditacijske discipline theravāde. Življenje je nešto poput tehnike za postizanje nibbāne *par excellence*, ono je egzistencijalna bit pogleda na svijet theravāde i način koji je posve nužan za postizanje konačnog spasenja. Cit. prema Winston L. King (1992: 82).

Moderno nazivlje	Zen, Čista Zemlja ⁴⁶ , <i>Vajrayāna</i> ⁴⁷ (tantrički buddhizam)	<i>Vipassanā</i> i <i>Kammaṭṭhāna</i>
-------------------------	---	---------------------------------------

U tablici su naglašene glavne razlike između dva pravca buddhizma, onog starijeg i mlađega, međutim, bitno je napomenuti da su oba učenja dijelila i određene sličnosti, pogotovo u temeljnom buddhističkom učenju – o četirima plemenitim istinama (*cattāri ariyasaccāni*) i osmeročlanom plemenitom putu (*ariyo aṭṭhaṅgiko maggo*). Dvanaest karika uvjetovanog postanka (*Paticca-samuppada*) oba buddhistička pravca jednako tumače. Osim toga, i mahāyāna i theravāda odbacuju ideju svevišnjeg bića u ulozi stvoritelja i vladara ovoga svijeta, a razumijevanje tri karakteristike postojanja – *anicca* (nestalnost), *anattā* (nesebstvo) i *dukkha* (patnja) – također se ne razlikuje.

5. Bodhisatta u theravādskim kanonskim i izvankanonskim tekstovima

5.1. Etimologija pojma

Bodhisattva je biće (pāl. *satta*, skr. *sattva*) koje je u *samsāri* (krug rađanja i umiranja) stalo stjecati karman po kojem će doći do probuđenja (*bodhi*) u jednom od budućih života te postati probuđeno biće ili buddha. *Bodhisattva* je složenica sastavljena od riječi *bodhi* i *sattva*, u kojoj je značenje imenice *bodhi* savršeno znanje ili mudrost, prosvijetljeni um, ali i naziv za sveto drvo smokve (*Ficus Religiosa*) ispod kojega je Gotama postao *Probuđeni* (Buddha). Druga imenica, *sattva*, po svojoj je tvorbi apstraktna (sufiks *-tva*), a u samoj je osnovi vidljiv *sat*, sanskrtski particip prezenta aktivnog glagola biti, koji na hrvatski jezik prevodimo kao *sući* (glagolski prilog sadašnji). Značenja su riječi *sattva* tako mnoga: bivanje, postojanje, osobnost, stvarnost, pravi bitak, priroda, ćud, duh, um, život, svjesnost, snaga, čvrstoća, energija, hrabrost, mudrost i drugo. Međutim, najbolji bi prijevod *bodhisattve* bio *biće probuđenja*, budući da je biće čija je suština ili prava priroda probuđenje. On je biće mudrosti,

⁴⁶ kin. 淨土宗; jap. 淨土仏教; kor. 정토종, također naveden i pod nazivom amidizam, ogranak je mahāyānskog buddhizma koji se trenutno smatra jednom od najpopularnijih buddhističkih tradicija istočne Azije. Temelji se na konceptu Čiste zemlje i nadovezuje na Amitabhā Buddhu. Pod tim se izrazom podrazumijeva i soteriologija Čiste zemlje unutar mahāyāna buddhizma, kao i posebne sekte Čiste zemlje koje su se razvile u Japanu. Usp. http://www.wikiwand.com/sh/Budizam_%C4%8Ciste_zemlje. Pristupano 9.4.2019.

⁴⁷ Dosl. „dijamantno vozilo“. *Vajra* primarno znači *munja* – moćno oružje vedskog boga Indre. Prema Monier Williamsu: <https://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/mwquery/>. Pristupano 10.4.2019.

pročišćena duša, buddha u nastajanju i biće neizmjerne samilosti koje je odlučilo ostati u tijeku postojanja kako bi pomoglo svim živim bićima, pri čemu se odriče svoga utruća.⁴⁸

Međutim, pāli nije jedini srednjindijski jezik u kojemu nailazimo na riječ *bodhisatta*, već je taj izraz prisutan i u ostalim SIA jezicima. Iako je u prvom dijelu ovoga poglavlja o samom značenju riječi već spomenuta njezina sanskrtska inačica *bodhisattva*, neki autori smatraju kako postoji mogućnost da je sanskrtizirani oblik djelomično pogrešan. Naime, drugi dio složenice, *satta*, mogao bi biti i sanskrtski *sakta*, tj. gotovi particip glagola *saj* – držati se, prijanjati, biti zaokupljen čime, pričvršćen, posvećen, predan ili usmjeren ka nečemu. Tako dobivamo složenicu *bodhisakta* u značenju *onoga koji je usmjeren ka probuđenju* ili njemu posvećen, što u kontekstu daje bolji smisao od *bića probuđenja*.⁴⁹

5.2. Bodhisatta u prve četiri nikāye Suttapiṭake. Buddha u razdoblju od začeca do Probuđenja

U theravādske se kanonu izraz *bodhisatta* primarno veže uz Gotamu Buddhu iako se može odnositi i na prethodne buddhe u razdoblju prije njihova probuđenja kao i na sljedećega buddhu koji se, u skladu s buddhističkim vjerovanjem, tek treba pojaviti. U narednim će se podpoglavljima izdvojiti dijelovi tekstova u kojima se očituje pojam bodhisatta. Buddha je u prve četiri nikāye prikazan kao biće veličanstvenije od bodhisatte, a značenje pojma bodhisatte proširilo se i na prethodne egzistencije.

Zbirka srednjih Buddhinih izlaganja, *Majjhimanikāya*, među prvima sadrži pojam bodhisatta, a odnosi se na Gotamu Buddhu u razdoblju prije njegova probuđenja. Slijede izdvojene sutte *Majjhimanikāye* u kojima je prisutan ranije navedeni termin: *Bhayabheravasutta*, *Ariyapariyesanasutta*, *Mahasaccakasutta* i *Accariya-abbhūta-dhammasutta*.

⁴⁸ Gönc-Moačanin (1994: 4).

⁴⁹ Bodhi (2013: 29).

5. BHAYABHERAVASUTTAM. (4)

Izvorni tekst:

Mayham-pi kho brāhmaṇa pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass'; eva sato etad-ahosi⁵⁰: Durabhisambhavāni hi kho araṇṇe-vanapatthāni pantāni senāsanāni, dukkaraṃ pavivekaṃ, durabhiramaṃ ekatte, haranti maṇṇe mano vanāni samādhiṃ alabhamānassa bhikkhuno ti.

Prijevod:

Brahmane, čak i prije moga potpunog Buđenja, dok sam bio ne sasvim probuđeni bodhisatta; ovo je bilo svjesno: „Teško je podnositi šumske puteve i udaljena (osamljena) noćišta⁵¹; teško je postići odvojenost, teško je uživati u samoći. Šume remete um i koncentraciju (meditaciju) isposnika čija je misao izgubljena.“

26. sutta *Majjhimanikāye*, naziva *Ariyapariyesana*, sadrži termin bodhisatta. U njoj se Buddha obraća redovnicima te govori o svome stanju prije Probuđenja kada je bio bodhisatta i podložan rođenju, starenju, bolesti, umiranju itd.⁵² *Mahasaccakasutta*⁵³ donosi izraz bodhisatta u istome kontekstu: kada je Buddha još uvijek bio samo neprobuđeni bodhisatta. Može se reći da je *Accariya-abbhūtaḍḍhammasutta*⁵⁴ začetak koncepta bodhisatte koji je boravio na nebesima i bio svjestan svoga poslanja i silaska s neba Tuṣita. Bodhisatta dobiva epitete *svjestan* i *sabran* (pāl. *sato sampajāno*).⁵⁵

⁵⁰ Iste ili slične stihove sadrže i neki dijelovi *Samyutta* i *Aṅguttara nikāye* (SN 12.65; AN 3.10).

⁵¹ senāsana: [nt.] lodging; sleeping place. Poveznica <http://www.buddha-vacana.org/toolbox/dico.html>.

Pristupano 13.4.2019.

⁵² 13. *Ahampi sudam bhikkhave pubbe va sambodhā anabhisambuddho bodhisattova samāno attanā jātidhammo samāno jātidhammaṃ yeva pariyesāmi,*||

⁵³ MN 36.

⁵⁴ MN 123.

⁵⁵ Razlika između ove sutte i ostalih jest što je ovdje naglašena svjesnost Buddhe kao Bodhisatte, ponajviše epitetima koji se vežu uz njega. Buddha je priseban, ima viziju te je odabrao mjesto rođenja, vrijeme i majku.

Slijede dijelovi *Accariya-abbhūtaḍḍhammasutte* s dvama epitetima koji se vežu uz Bodhisattu:

Izvorni tekst:

sato sampajāno, ānanda, bodhisatto tusitaṃ kāyaṃ upapajjī'ti. Yampi, bhante, sato sampajāno bodhisatto tusitaṃ kāyaṃ upapajjī idampāhaṃ, bhante, bhagavato acchariyaṃ abbhutaḍḍhammaṃ dhāremi.

Prijevod:

Ānando, Bodhisatta se, svjestan i sabran, pojavljuje na nebesima Tuṣita. Časni gospodine, to što se pojavljuje na nebesima Tuṣita smatram zadivljujućom i čudesnom značajkom Bogovitoga.

U *Mahāpadānasutti*⁵⁶ pojam *bodhisatta* upotrijebljen je kada se govori o prošlim buddhama a detaljniji prikaz te sutte donijet će poglavlje o prošlim buddhama.

5.3. Bodhisatta u petoj nikāyi Suttapiṭake

Najvažnije knjige pete nikāye za proučavanje razvoja ideala bodhisatte jesu *Apadāna*, *Buddhavaṃsa* i *Cariyāpiṭaka*. U tim se tekstovima može nazirati ono što se smatra idealom *bodhisatte* koji će se tek vidjeti i pobliže objasniti u šestome poglavlju. *Apadāna*, zbirka pretežito u stihu, uzdiže hvalevrijedna djela povezana s pobožnošću i dobrotvornom službom pa se u tim stihovima pomalo daje naslutiti bodhisattin ideal. Samuels (2013: 34-5) smatra da je ideal bodhisatte u *Buddhavaṃsi* razvijen do najveće mjere, a odnosi se na idealnu ličnost koja polaže zakletvu – nužan preduvjet na Putu bodhisatte – da postane *sammāsambuddha*. Ujedno dobiva proročanstvo za buduće buddhinstvo kao svojevrsnu potvrdu toga Puta kojemu stremi i kultivira savršenstva na trima različitim stupnjevima. *Cariyāpiṭaka* se detaljnije bavi savršenstvima koja su neophodna sastavnica Bodhisattinog puta.

U petoj nikāyi izraz *bodhisatta* nije nužno ograničen na Buddhu, prošle buddhe i Maitreyu, već je posredstvom vozila bodhisatte postao dostupan svima koji su htjeli postati buddhe. Tako je, primejrice, u *Khuddakapāṭhi* (8, 15-16) eksplicitno izražena proširenija upotreba toga izraza, što potvrđuje osmo poglavlje (*Nidhikaṇḍasutta*), u kojoj je cilj buddhinstva predstavljen kao cilj kojemu bi trebala stremiti određena izuzetna bića. U toj je suttu objašnjeno da mudri i učeni ljudi ujedno mogu doći do buddhinstva: „Mudri i učeni

⁵⁶ DN 14.

hvale stjecanje hvalevrijednih djela“,⁵⁷ što je jedan od tri mogućih ciljeva, stoga buddhe prošlosti i budućnosti više nisu jedini koji mogu biti na *bodhisattva-yāni*.

5.4. Bodhisatta u jātakama i izvankanonskim tekstovima

Nidānakathā, uvod u komentar uz pālijsku knjigu *Jātaka*, najraniji je iako ne cjelovit životopis Gotame Buddhe theravādske tradicije. Preuzevši listu Gotaminih prethodnika iz *Buddhavaṃse*, prvi je dio *Nidānakathe* posvećen susretima budućega Gotame s prethodnicima koji su vodili do njegova konačnog pojavljivanja u nebesima Tuṣita gdje je budući Gotama odabrao kontinent i obitelj u kojoj će se roditi. To je razdoblje ujedno vremenski okvir u kojem se odvijaju jātake. Drugi dio *Nidānakathe* obuhvaća događaje od silaska s nebesa Tuṣita u utrobu majke Māye i rođenja pa sve do Probuđenja, dok se u trećem dijelu opisuju događaji od preobraćenja prvih sljedbenika do darivanja perivoja Jetavane redovničkoj zajednici u kojem je, prema buddhističkoj predaji, Buddha iznio najveći dio pripovijesti o svojim prethodnim životima.

Potrebno je naglasiti da u pojedinim pripovijestima Bodhisatta nema istaknutu ulogu, pokatkad je puki promatrač događaja, a pokatkad su njegovi postupci protivni buddhističkim propisima. Ipak, u većini je pripovijesti Bodhisatta protagonist koji kultivirajući jednu od vrлина ili savršenstava polako napreduje prema konačnome rođenju i Probuđenju⁵⁸. Sama je tradicija jātaka u buddhizmu vrlo stara, dijelom možda seže i u vrijeme povijesnoga Buddhe (između 6. i 4. st. pr. Kr.). Temelji tradicije jātaka mogli bi biti položeni u najranijem sloju buddhističkih tekstova koje posjedujemo. Opravdanje za nastanak jātaka jest uvjerenje u Buddhino poznavanje svojih prethodnih egzistencija.⁵⁹ To znanje, jedno od ukupno tri, Buddha je stekao u noći svoga Probuđenja. Premda ne možemo biti sigurni kako je u ranijim stoljećima opisan žanr jātaka, ipak je važno postojanje referenci na jātake u veoma ranom popisu književnih vrsta, u kojima su sačuvana Buddhina učenja, a upravo *Suttapiṭaka* sadrži pripovijesti o Buddhi koje korespondiraju našem razumijevanju te književne vrste.⁶⁰

Prema Reynoldsu (1997: 19), mitologija je u theravādskom buddhizmu imala značajnu ulogu. Neosporna je činjenica da je mitološki poduprta biografija Buddhina života pridonijela

⁵⁷ *dhīrā pasamsanti paṇḍitā katapuññata*. Do mudrosti (jednog od savršenstava) vode ostale vrline, uključujući darivanje, moral, suzdržavanje i samokontrolu. Mudrost stvara „užitak ugasnuća“ arhanta, pratyekabuddha ili sammāsambuddha. Ibid. 37.

⁵⁸ Postoje i one jātake u kojima niti jedno savršenstvo nije ilustrirano te nemaju očiti poduku, a Bodhisatta ponekad djeluje protiv buddhističke etike.

⁵⁹ Majjhimanikāya 4, 26, 26. Gotama pripovijeda redovnicima kako je u noći probuđenja stekao tri viša znanja od kojih se prvo sastoji od sjećanja na prethodne egzistencije.

⁶⁰ Tvrdnju da se jātake mogu ubrojiti u ranije slojeve kanona dodatno potvrđuje i rani popis književnih vrsta u koji su uključene i pripovijesti o prethodnim egzistencijama.

strukturi i dinamici theravāde. Theravādini su smatrali da biografija Buddhina života s mitološkim elementima nije bila u sukobu s centralnim naukom buddhizma. Biografija Buddhina života uključuje tri međuzavisne komponente: 1. mitološke priče koje kulminiraju rođenjem i životom povijesnog Buddha; 2. događaje u Buddhinu životu, sve od trenutka silaska s neba Tuṣita, pa do probuđenja u Bodh Gayi i smrti u Kuśinari; 3. sudbinu njegovih učenja i relikata. Reynolds (1997: 21) nadalje smatra da je nemoguće sasvim sigurno odrediti je li jātaka prepričao sam Buddha ili ih je ranija zajednica pripojila tradiciji. Veoma rana tradicija jātaka nastavila se razvijati u stoljećima nakon Buddhine smrti i poprimila je skoro pa konačan oblik u razdoblju poslije vladavine kralja Aśoke (3. st. pr. Kr.). Brojne su folklorne priče uklopljene u tradiciju kao jātaka, tako da je neki od likova poistovjećen s Bodhisattom. Nasuprot ranijim jātakama koje oslikavaju budućeg Buddha kao kralja ili sveca iz prošle ere, one jātaka koje su pridodane tradiciji, prikazuju ga u mnogim različitim ulogama, tako da je nekada prikazan kao čovjek, a nerijetko i kao životinja. Reljefi s prikazima scena iz jātaka bili su veoma važna komponenta dekoracije velikih stūpa podignutih do drugog stoljeća prije Krista.

Komentar uz kanonsku zbirku *Jātaka*, poznat pod imenom *Jatakaṭṭhakathā*, sadrži 547 stihova s opsežnim proznim izlaganjem. Različite verzije ove zbirke rasprostranjene su po Burmi i jugoistočnoj Aziji, među kojima neke sadrže 550 priča, a druge 500. Struktura je u komentaru poprilično dosljedna, a čine ju kratka priča iz sadašnjosti u kojoj je vjerojatno opisano Buddhino prepričavanje jātaka, potom priča iz prošlosti koja sačinjava samu jātaku. Nakon završetka priče iz prošlosti, Buddha zaključuje priču prisjećanjem na određene likove, tj. Buddhina utjelovljenja u prošlim životima. U *Jatakaṭṭhakathi* priče su poredane prema broju stihova koje svaka od njih sadrži. Tako zbirka započinje s kraćim pričama dok su mnoge od njih tek u maloj mjeri ili ni na koji način povezane sa specifičnim buddhističkim temama. Jātaka prema samom kraju zbirke mnogo su dulje (suvremeni ih tumači opisuju kao epove ili romance), sadrže mnogo stihova te je u njima izložen osobit buddhistički karakter. Prema tradiciji, zbirka je prikaz Bodhisattina puta na kojem on, kroz neizmjereno dugo vrijeme, predano usavršava vrline ili savršenstva nužna za postizanje Probuđenja. Jātaka *Jātakaṭṭhakathe*, ali i mnoge druge jātaka, smještene su u vrijeme koje se proteže od ere buddhe Dīpaṅkare i Sumedhe (Gotama u prethodnoj egzistenciji), pa sve do trenutka silaska budućeg Gotame Buddha s neba Tuṣita u utrobu kraljice Māye. Gotamino su Probuđenje kao i njegovo tjelesno savršenstvo u *Nidānakathi* shvaćeni kao izravna posljedica njegova savršenstva u vrlinama.

Dvije najdulje jātaka, smještene na samom kraju komentara, opisuju usavršavanje praktične mudrosti⁶¹ i nesebičnoga davanja⁶², odnosno usavršavanje u vrlinama koje theravādski buddhisti smatraju najvišima. Budući da su te vrline naglašene u komentaru *Jatakaṭṭhakathi* i njegovim varijantama, ne iznenađuje činjenica da su posebno izdvojene i u pričama kasnijih zbirki. Istaknute su tako u dvjema zbirkama sastavljenima u jugoistočnoj Aziji, vjerojatno u kraljevstvu Chiangmai (sjeverni Tajland). U oba je slučaja vjerojatno da su verzije tekstova koje posjedujemo poprimile sadašnji oblik sredinom drugog tisućljeća nove ere (oko 15. st.). Prvi tekst zove se *Mahāpurisajātaka*. Autor je (ili redaktor) ovoga teksta koristio dobro ustanovljenu strukturu *Jātakaṭṭhakathā* (priča o sadašnjosti, prošlosti i zaključna identifikacija likova). Tekst sadrži i elemente iz *Mahā-Ummagga Jātaka* i drugih jātaka iz *Jātakaṭṭhakathe* kao i dodatnu građu preuzetu iz bogate indijske i jugoistočne azijske pripovijedačke tradicije. Buddha, kroz niz pripovijesti spomenutih u ovom tekstu, njeguje vrlinu praktične mudrosti kojom se ističe među članovima saṅghe.⁶³

Druga i kasnija jugoistočna azijska zbirka jest *Paññāsa Jātaka*⁶⁴. Ona sadrži pedeset zasebnih i kratkih priča o sadašnjosti i prošlosti, sa zaključnom identifikacijom ključnih likova. Pojedine pripovijesti imaju svoju paralelu u kanonskim jātakama, ali se pojedine mogu pronaći i u nekim sanskrtskim tekstovima.

Ovdje vrijedi spomenuti jedan laoski dodatak tradiciji jātaka. U laoskom kulturnom okružju, vjerojatno sredinom drugog tisućljeća nove ere, sastavljena je fascinantna jātaka, naziva *Phra Lak/Phra Lam*. U ovoj veoma dugoj i složenoj pripovijesti, budući je Buddha ponovno rođen kao Rāma (Phra Lam), lik koji se pojavio u ranijoj tradiciji jātaka kao protagonist u relativno kratkoj *Dasaratha Jātaki*, te kao junak mnogih verzija *Rāmāyane* u indijskoj tradiciji. U novom laoskom prepričavanju, Rāma je rođen blizu početka sadašnjeg kozmičkog doba, kako bi iznova uspostavio kozmičko-društveni red kojega je narušio demon Rāvaṇa. Rāma uspije svladati Rāvaṇu i ostvariti svoju nakanu nakon čega, na mjestu današnje laoske prijestolnice, osniva dinastiju koja je ondje vladala u vrijeme nastanka teksta.⁶⁵

⁶¹ Opisana u *Mahā-Ummagga Jātaki*.

⁶² *Vessantara Jātaka* daje opis te vrline.

⁶³ Usp. Reynolds (1997: 23).

⁶⁴ *Paññāsa Jātaka* ubraja nekoliko udarnih priča, primjerice o romantičnoj ljubavi, koje uključuju razdvajanje (često zbog brodoloma) i ponovni susret budućeg Buddhē i njegove žene. Iako postoje ranije verzije takvih priča, osobito u sanskrtskoj tradiciji, jātaka ove vrste koje su uključene u *Paññāsa zbirku*, proširene su priče, različite od jugoistočnih azijskih. U ovoj je zbirci naglasak na vrlinu nesebičnog davanja. Nekoliko je priča u kojima je ta vrlina, a paralelne su onima u *Vessantara Jātaki* – priče u kojima budući Buddha daje svoje kraljevstvo, bogatstvo, ženu i djecu. Buddha u mnogim pričama žrtvuje vlastito tijelo za dobrobit drugih. Povrh svega, više od polovice priča *Paññāsa Jātaka* oslikava savršenstvo nesebičnog davanja budućeg Buddhē. Ibid.

⁶⁵ Ibid. 24.

6. Ideal bodhisatte u theravādskom buddhizmu

Iako je ideal bodhisatte koncept koji se primarno veže uz mahāyānski buddhizam, u narednome će se poglavlju, izdvajanjem ključnih sastavnica Bodhisattina puta, pokazati prisutnost toga ideala u theravādskoj književnoj tradiciji.

6.1. Stupanje na Put – izricanje zavjeta

Brojni koncepti koji su se razvili u kasnijim kanonskim tekstovima te su povezani s idealom bodhisatte, prvenstveno koncept bodhisattine zakletve, mogli bi u theravādskom buddhizmu predstavljati ono što se u mahāyānskoj tradiciji naziva idealom bodhisatte. Bitno je napomenuti da bodhisatta, kako je oslikan u *Buddhavamsi*, polaže zakletvu da postane bodhisatta tek nakon što postane arhant. Ta zakletva sadrži dvije komponente: mentalnu odlučnost (*manopañidhi*) i aspiraciju (*abhinīhāra karaṇa*). One su ključne za postizanje buddhinstva, a postoji razlika u načinu na koji se te kvalitete postižu. Prvu pojedinac postiže u tišini te je analogna mahāyānskom konceptu *bodhicitta* („misao prosvjetljenja“), dok je aspiracija moguća isključivo u prisustvu postojećeg buddhe i nužno ju je ponavljati u prisutnosti svih budućih buddha. Za razliku od aspiracije, *manopañidhi* postiže se samo jednom. Ideal je bodhisatte utjelovljen u zakletvi koja glasi: „Neka postignem Probuđenje za dobrobit svih osjećajućih bića.“⁶⁶

6.2. Potvrda

Nakon polaganja zakletve, Bodhisatta dobiva potvrdu od buddhe da će zaista postati Probuđeni u dalekoj budućnosti. Gotama Buddha, kojega Davids naziva „našim Bodhisattom“, sišao je k nama kroz četiri *asankheyya* i stotinu tisuća doba, donoseći odluku o buddhinstvu u prisutnosti 24 buddha, započevši s Dīpaṅkarom, nakon čega je od svih njih primio proročanstva. Odluka (za buddhinstvo) uspješna je ukoliko se ostvari osam uvjeta nužnih za postizanje probuđenja.⁶⁷

Uvjetima je naglašeno da Bodhisatta mora:

1. Biti čovjek
2. Biti muškog spola

⁶⁶ <http://www.katinkahesselink.net/tibet/bodhisatva.htm>. Pristupano 14.5.2019.

⁶⁷ Davids (1880: 139).

3. Biti sposoban postati arhantom
4. Biti povezan s Učiteljima
5. Odreći se svjetovnog
6. Biti savršen u vrlinama
7. Činiti samopožrtvovna djela
8. Ustrajati

Uz tih osam uvjeta, Bodhisatta mora prakticirati i postići savršenstvo u deset vrlina o kojima će biti riječi u sljedećem podpoglavlju.

6.3. Deset savršenstava

Nužnost usavršavanja vrlina izravno je vezana uz ideal bodhisatte. Te su vrline najpodrobnije opisane u *Buddhavamsi* i *Cariyāpiṭaki*⁶⁸ gdje ih je nabrojano deset, za razliku od sjevernoindijskih sanskrtskih tekstova gdje ih je šest (*Aṣṭasāhasrikāprajñāpāramitāsūtra* i *Ratnaḡaṇasamcayagāthā*).⁶⁹ Ideja je o stupnjevima vrlina u *Cariyāpiṭaki* pomno razrađena pa tako svaka vrлина ima tri stupnja: niži, srednji i viši. Primjerice, u pripovijestima u kojima se opisuje usavršavanje u vrlini darežljivosti (*dāna*) na prvome stupnju Bodhisatta daruje hranu, sandale, zaklon od sunca, slona, darove prošnjacima, bogatstvo, odjeću, ležaj, piće, žrtveni prinos i članove svoje obitelji.⁷⁰ Na drugome, srednjem stupnju daje dijelove svoga tijela⁷¹, dok na trećem i najvišem stupnju, daruje svoj život kao što je primjerice slučaj u jātaki u kojoj bodhisatta u tijelu zeca samovoljno žrtvuje svoj život kako bi nahranio gladnoga brahmana.⁷² U prvom nizu od deset priča, budući Buddha njeguje savršenstvo nesebičnog davanja, u drugom čestitost, a u preostalim petnaest priča savršenstva istine (6 priča), odricanje (5 priča), ljubaznost (2 priče), odlučnost (1 priča) i staloženost (1 priča).⁷³

⁶⁸ *Cariyāpiṭaka*, dio *Tipiṭake*, u cijelosti je posvećena učenju o deset savršenstava (*dasa pāramī*). Svaki bodhisatta mora ispuniti savršenstva do najvišeg stupnja kako bi postao Buddha. U *Cariyāpiṭaki* primjeri se odnose na Bodhisattu Gotamu, međutim, savršenstva su zajednička svim bodhisattama. Stoga bi bilo prikladno reći da je *Cariyāpiṭaka Bodhisattva-Piṭaka* u theravādskoj *Tipiṭaki*. Usp. Ratnayaka (1985: 89).

⁶⁹ Ratnayaka smatra da se u nekim izvorima spominje trideset, a ne deset savršenstava. Jedan od izvora je Buddhaghosin komentar *Dīghanikāye, Sumaṅgala Vilāsinī* (sv. 2, str. 427). Povodeći se tom literaturom, svi buddhe, prema theravādskom učenju, moraju ispuniti svih trideset savršenstava dok su bodhisatte, bez ikakvih izuzetaka. Ibid. 90.

⁷⁰ *Cariyāpiṭaka* 1:1-1:8 i 1:9.

⁷¹ *Cariyāpiṭaka* 1:8:2-3.

⁷² *Cariyāpiṭaka* 1:10:9, 1:10:22-23.

⁷³ Usp. Reynolds (1997: 22).

Rhys Davids (1880: 108-9) ističe da su savršenstva „jedini uvjet na ovome svijetu koji, vodeći buddhinstvo do savršenstva i sačinjavajući Buddhu, bodhisatte moraju ostvariti; osim tih deset savršenstava ne postoje druga. I ovih deset savršenstava nema ni gore na nebu ni dolje na zemlji, niti se mogu pronaći na istoku ili na drugim stranama svijeta, već prebivaju u mom srcu.“ Nadalje, „savršenstva su žrtva udova; manja su žrtva vlasništva, a veća života.“⁷⁴

Slijedi tablični prikaz svih deset savršenstava (*dasa pāramitā*) bodhisatte, uključujući sanskrtske ekvivalente i značenja.

	Savršenstva	Sanskrtski naziv	Značenje
1.	dāna	dāna	darežljivost
2.	sīla	śīla	moralna praksa, ispravno vladanje
3.	nekkhamma	naiṣkāmya	odricanje
4.	paññā	prajñā	mudrost, uvid
5.	virīya	vīrya	snaga, energija, marljivost, trud, napor
6.	khanti	kṣānti	strpljenje, tolerancija, ustrajnost
7.	sacca	satya	istina
8.	adhiṭṭhāna	adhiṣṭhāna	odlučnost
9.	mettā	maitrī	prijateljstvo, dobročinstvo
10.	upekkhā	upekṣā	staloženost, ravnodušnost

6.4. Karuṇā kao motivacija

Značenja su imenice ženskoga roda *karuṇā* sljedeća: sažaljenje, suosjećanje, osjećaj samilosti i jedna od četiri *brahmavihāre*.⁷⁵ *Karuṇā* postoji kao koncept i primarno se veže uz Gotamu Buddhu koji je pun suosjećanja prema svim osjećajućim bićima. Buddhino se

⁷⁴ Davids (1880: 108-109).

⁷⁵ Pobožno vladanje, savršeno stanje.

bezgranično i nepremašno suosjećanje nerijetko naglašava u trima *nikāyama* (*Dīgha*⁷⁶, *Majjhima*⁷⁷ i *Ānguttara*⁷⁸) kao i u *Buddhavaṃsi*⁷⁹ i *Nidānakathī*⁸⁰.

6.5. Otvorenost puta za druge bodhisatte

6.5.1. Prošli buddhe

U skladu s buddhističkom tradicijom, Gotama je Buddha pripadao lozi buddha te je posljednji u nizu buddha – bića koja su dosegla Probuđenje i propovijedala otkrivenu *dhammu* s ciljem ugasnuća patnje. Iako se ta loza u teoriji proteže na nemjerljivo vrijeme, pālijski tekstovi donose dva niza – kraći (*Mahāpadānasutta*), u kojem je Gotama sedmi u nizu i dulji, u kojem je dvadeset peti (*Buddhavaṃsa*, *Nidānakathā*).⁸¹ Prema mišljenjima nekih autora kao što je primjerice Reynolds (1997: 24), moguće je da ova loza ima svoje začetke u učenjima Gotame Buddhē. Na mnogim mjestima Gotama nije opisan kao da je stvorio *dhammu*, put koji vodi do oslobođenja, već kao *maggakhāyin* (MN 107), onaj koji samo pokazuje put, otkrivan i ranije.

*Mahāpadānasutta*⁸² je od velike važnosti za razumijevanje Buddhine loze. Buddha nije samo sposoban prisjetiti se svojih prethodnih života, već i svojih prethodnika. Prema Buddhinu svjedočanstvu, kako je zabilježeno u samome tekstu, on je sposoban aktivirati memoriju na dva različita, ali komplementarna načina. S jedne strane, sposoban je prisjetiti se važnih podataka o prošlim buddhama te njihovih aktivnosti, služeći se vlastitim i čistim uvidom u zakon Istine. Istovremeno je meditativnim vještinama koje omogućuju pristup višim dijelovima kozmosa sposoban poboljšati znanje. Božanski stanovnici tog dijela kozmosa, ujedno i sami sljedbenici prošlih buddha, daju mu podatke iz njihovih prošlih života. U prvom dijelu sutte, Buddha iznosi kratku, stereotipiziranu priču o svakom od prethodnih sedam buddha, uključujući i priču o sebi samome. Gotama se prisjeća kozmičkog eona u kojem je pojedini buddha rođen, njegov društveni status (*khattiya* ili *brahman*), obitelj (*gotta*),

⁷⁶ DN 19.44.

⁷⁷ MN 4, 1.21. i 26, 1.169.

⁷⁸ AN 1.22.

⁷⁹ BV 2.56.

⁸⁰ NK 1.48.

⁸¹ Theravādski tekstovi spominju stotine tisuća prošlih buddha. Dvadeset sedmorici su zabilježena imena, sve do Gotame Buddhē. *Buddhavaṃsa* je pravi dokaz da nije postojao samo jedan buddha, već ih se opisuje 25. Broj bodhisatti i buddha je jednak, budući da samo oni mogu postati probuđenima, stoga je njihov broj, kao i broj buddha – prošlih i budućih - neizračunljiv. Svaki se buddha naziva bodhisatta prije Probuđenja. Usp. Ratnayaka (1985: 88).

⁸² DN 14.

uobičajen životni vijek, vrsti stabla ispod kojega je dosegao Probuđenje, imena njegova dva glavna učenika, broj arhanata, ime njegova važnog pratitelja (redovnika), ime njegova oca, majke te mjesto rođenja.

U drugom dijelu sutte, Gotama pripovijeda o životu Vipassija, prvog od sedam buddha koji se spominju u tekstu. Smatra se da je priča o buddhi Vipassiju zapravo model biografije za koju znamo da je biografija samog Gotame ili obratno. Uključuje većinu važnijih događaja koje povezujemo s Gotaminim ranim i srednjim životom - silazak s neba Tuṣita, čudesno rođenje, Probuđenje, odluka o propovijedanju *dhamme*, pokretanje Kotača nauka i osnivanje reda prosjaka. Životi šest sljedećih buddha slijede, s manjim varijacijama, temeljnu pripovijest. Tradicija koja donosi popis dvadeset četiri Gotamina prethodnika po prvi se puta susreće u *Buddhavaṃsi* i vjerojatno je mlađega postanka.

Premda se buddholozi nisu ozbiljno posvetili *Buddhavaṃsi*, koja je među zadnjima uključena u theravādski kanon, u tome djelu sadržana loza buddha postala je jednom od najtemeljnijih i najopsežnijih sastavnica u kasnijoj theravādskoj mitologiji. U uvodnom poglavlju *Buddhavaṃse*, autor opisuje događaj iz samog početka Buddhine službe. Smatrajući da su nebesnici i ljudi nespremni razumjeti i prihvatiti njegovo učenje, Buddha stvara veličanstven „nebeski put, urešen draguljima“.⁸³ Stupajući tom promenadom, pokazuje svoju slavu i izvodi razna čudesa. Zapanjen tim prizorom, Sāriputta upita Buddhu da mu pojasni zakletvu i savršenstva, koja su mu omogućila da postigne probuđenje. Gotama zatim iznosi pripovijest o svoja 24 prethodnika (uključujući 6 prošlih buddha, spomenutih u *Mahāpadānasutti*). Za razliku od *Mahāpadānasutte*, u kojoj je najveća pažnja posvećena buddhi Vipassiju, u *Buddhavaṃsi* istaknuto mjesto pripada buddhi Dīpaṅkari. Susret budućega Gotame, tada isposnika Sumedhe, i buddhe Dīpaṅkare opisan je u prvoj i najduljoj pripovijesti.⁸⁴ Budući Gotama – nadahnut Dīpaṅkarinom pojavom i njegovom porukom – posvećuje se zakletvi za postizanje buddhinstva. Isto tako, odlučuje se posvetiti prakticiranju deset savršenstava koji su nužni preduvjeti za ostvarenje toga cilja. Dīpaṅkara predviđa da će Sumedha, u dalekoj budućnosti, ponovno rođen kao Gotama, postići Probuđenje i postati veliki učitelj čitavu čovječanstvu. Slijedeći taj obrazac, svaka od narednih pripovijesti donosi opis Bodhisattina zavjeta pred određenim prethodnim buddhom te završava potvrdom. U dvadeset sedmom poglavlju, *Buddhavaṃsa* dodatno proširuje lozu Gotaminih prethodnika buddhama koji su prethodili Dīpaṅkari i spomenom budućega buddhe Metteye.

⁸³ 1. *Ratanacaṅkamanakaṅḍo*, 5. *Handāhaṃ dassayissāmi - buddhabalaṃ anuttaraṃ / Caṅkamaṃ māpayissāmi - nahe ratanamaṅḍitaṃ*.

⁸⁴ 11. kronika u *Buddhavaṃsi*.

Reynolds (1997: 26) smatra da je teško prenatglasiti važnost koju je loza Buddha imala u kasnijem razvoju theravādske buddhologije i buddhističke književnosti. Mnogi nadolazeći autori različitih theravādskih biografskih i „povijesnih“ tekstova iskoristili su neke verzije ili adaptacije ove loze buddha kao uvertiru u pojedinačne priče o lozama. Dio *Buddhavamsa*, u kojemu se spominje loza buddha, u bliskoj je povezanosti s „biografskim kronikama“. Biografske kronike uključuju kraljevsku genealogiju, a isto tako kratke događaje iz njegova povijesnog života, koji često nagovješćuju događaje koji su se zbili u kasnijoj buddhističkoj povijesti.⁸⁵

Mahāvamsa ili *Velika kronika*, nastala je na Šrī Laŋki u 5. st. n. e., a pripisuje se buddhističkom redovniku Mahānāmi. Započinje uvodnim komentarom koji slijedi kratak popis 24 prošlih buddha, a svaki sadrži referencu na njegov susret s budućim Buddhom. Donosi nadalje povijest Šrī Laŋke od vremena Buddhē, pa sve do vladavine kralja Mahāsene (334. - 61. pr. Kr.).⁸⁶ Smatra se da se tekst temelji na dva glavna izvora - *Dīpavamsi*⁸⁷ i na usmenoj redovničkoj tradiciji. Budući da je *Mahāvamsa* obilno prožeta mitološkim elementima, mnogi joj suvremeni istraživači odriču povijesnu vrijednost. Njezin nastavak, *Cūlavamsa* (*Mala kronika*), opisuje povijest Ceylona sve do 16. st.⁸⁸

U *Jinakalamāli* (15. st.; sj. Tajland), Buddhina loza detaljno je razrađena. Priča ne započinje lozom buddha opisanom u *Buddhavamsi*, nego obuhvaća i ranije razdoblje u kojemu je budućí Gotama, bez prisutnosti posve probuđenog buddhe, dao zakletvu da će doći do buddhinstva. Pripovijest započinje opisom brodoloma u kojem sudjeluju Bodhisatta i njegova majka. Vidjevši Bodhisattu koji je plivao noseći majku na leđima, Brahmā, veoma impresioniran činom požrtvornosti, pomaže usaditi budućem Gotami misao o Probuđenju. Nakon spomena velikog broja dodatnih života, autor *Jinakalamāli* okreće se pripovijestima u kojima se budućí Gotama susreće s prošlim buddhama. Prva je osobito važna zato što predstavlja početak opisa duge loze buddha. Započinje pripoviješću o mladoj ženi (budućí Gotama), polusestri buddhe Purāṇe-Dīpaṅkare koja priprema dar od ulja gorušice za čuvenog theru Pacchima-Dīpaṅkaru. Nakon toga, ona donosi odluku da postane Buddha po imenu Siddhattha (još jedno ime Gotame Buddhē). Iako tu odluku donosi kako bi dosegla

⁸⁵ Reynolds (1997: 25-28).

⁸⁶ Poveznica <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100126554>.

Pristupano 18.4.2019.

⁸⁷ „Povijest otoka“. Najstariji sačuvani povijesni zapis Šrī Laŋke, sastavljen u 4. st. n. e. Kao i u *Mahāvamsi*, veći je naglasak na buddhističku negoli na političku povijest. Za razliku od *Mahāvamsa*, *Dīpavamsa* nije dovoljno razrađena, budući da je to možda prvi pokušaj Sinhaležana da pišu na pāliju. Manjak organizacije i heterogenost stilova upućuju na višestruko autorstvo. Poveznica <https://www.britannica.com/topic/Dipavamsa>. Pristupano 18.4.2019.

⁸⁸ Poveznica <https://www.britannica.com/topic/Mahavamsa>. Pristupano 18.4.2019.

Probuđenje te ima prednost zbog osobnog doticaja s posve probuđenim buddhom, ipak je zbog svoga spola u nemogućnosti položiti zavjet (za Probuđenje)⁸⁹. Ipak, buddha Purāṇa-Dīpaṅkara predviđa da će onaj thera, kojem je dala ulje gorušice, u dalekoj budućnosti biti rođen kao buddha Dīpaṅkara, a da će njegova polusestra biti rođena kao muški isposnik po imenu Sumedha. Ujedno potvrđuje da će buddha Dīpaṅkara izreći proročanstvo, da će ona – tada rođena kao Sumedha – konačno postići cilj kojemu se posvetila. *Jinakalamāli* spominje dva vrlo proširena vremenska okvira sa šesnaest neizračunljivih doba, u kojima je bilo stotina tisuća prošlih buddha, a koji su se susreli s budućim Gotamom u stotinama tisuća njegovih prethodnih života. Autor nastavlja svoju verziju loze buddha, vodeći se njihovim opisom u *Buddhavaṃsi*. Iznosi pripovijesti o 27 buddha koji se spominju u *Buddhavaṃsi* kao i tri prethodnika Dīpaṅkare⁹⁰.

U *Mahāpadānasutti*, dijelu *Dīghanikāye*, termin bodhisatta odnosi se i na druge prošle buddhe u razdoblju prije njihova probuđenja. *Mahāpadānasutta* sastavljena je od tri dijela, a svaki sadrži važna učenja ranoga buddhizma. U prvom se dijelu iznose povijesni podatci o Śākyamuniju, što je retrospektno projicirano na priče pretpostavljenih Buddhina prethodnika.⁹¹ U drugome je dijelu istaknuta Buddhina odluka da propovijeda *dhammu*, što isprva nije htio, budući da su, prema njegovu mišljenju, ljudi skloni neznanju te ne bi razumjeli pravu istinu.⁹² Spominje se i šest buddha koji su prethodili Gotami, kao i njihova imena, eoni kada su postali buddhe, njihov društveni stalež, životni vijek, stabla ispod kojih su prosvjetljeni, broj njihovih učenika, njihovi roditelji i drugo (DN II 1-7). Nakon opisa svakog buddhe pojedinačno, slijedi Gotamino prisjećanje na prvog buddhu, Vipassija, sve od njegova života na nebu Tuṣita, pa do trenutka kada je poslao svoje redovnike kako bi širili buddhistički nauk. Buddhino prisjećanje ne seže samo do prosvjetljenja Vipassija kao bodhisatte, već obuhvaća i događaje iz njegova života koji služe kao primjer za sve buduće bodhisatte i buddhe, uključujući i Gotamu.⁹³

Dijelovi *Dīghanikāye*, u kojima se mogu naći reference na buduće buddhe, o čemu će više riječi biti u poglavlju o budućem buddhi, dokaz su da termin bodhisatta nije isključivo u povezanosti s Gotamom, drugim prošlim buddhama i budućim (Metteyya), nego je

⁸⁹ To je jedino zabilježeno rođenje ili egzistencija Buddhe u kojoj ima žensko tijelo.

⁹⁰ V. Reynolds (1997: 29-30).

⁹¹ Nije sasvim sigurno je li pripovijest o Vipassiju (kojoj je posvećeno najviše pažnje) utjecala na biografiju Buddhe ili obratno. Ibid. 25.

⁹² Fuss (1991: 189). Pripovijest o prvome propovijedanju *dhamme* donosi se i u *Mahāvagga* (I, 5.1-13) *Vinayaṭṭakā* i *Ariyapariyesanasutti Majjhimanikāye* (I, 167-169).

⁹³ Usp. Samuels (2013: 35-36).

bodhisattva-yāna smatran kao težak, ali moguć put otvoren za svakoga koji žudi za buddhinstvom.

U *Vipassīsutti*⁹⁴ bodhisatta se spominje čak 47 puta, isto toliko u *Sikhīsutti*,⁹⁵ *Vessabhusutti*,⁹⁶ *Konāgamaṇasutti*⁹⁷ i *Kassapasutti*, dok se u *Kakusandhasutti*⁹⁸ spominje 45 puta. Zanimljiva je činjenica da se iza naziva ranije spomenutih sutta krije šest prošlih buddha: Vipassī,⁹⁹ Sikhi,¹⁰⁰ Vessabhu,¹⁰¹ Kakusandha,¹⁰² Konāgamaṇa¹⁰³ i Kassapa¹⁰⁴. Međutim, broj se buddha u kasnijim kanonskim tekstovima (*Buddhavaṃsa*) povećao na 27, a u *Apadāni Khuddakanikāye* spominje se više od 35 buddha. Nadalje, u svakoj se suttī ponavlja ista fraza: *bhikkhave, bhagavato arahato sammāsambuddhassa pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato etadahosi*. Prijevod fraze glasio bi: „Redovnici, (obraćanje prošlom buddhi), bogovitome, arhantu, potpuno probuđenom, prije njegova probuđenja, dok je još uvijek bio neprobuđen i bodhisatta, ovo je bilo...“.

Slijedi tablica s imenima 27 prošlih buddha i bodhisatta.¹⁰⁵

⁹⁴ SN 1.1.4. Izvorni tekst nalazi se na stranici

https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/sltip/SN_II_utf8.html#pts.104. Pristupano 14.4.2019.

⁹⁵ SN 1.1.5.

⁹⁶ SN 1.1.6.

⁹⁷ SN 1.1.8.

⁹⁸ SN 1.1.7.

⁹⁹ 19. od 24 buddha. Rođen je u Bandhumatīju, a osam tisuća godina živio je kao kućedomaćin u tri palače. Prije njegova probuđenja, Sudassana kći dala mu je rižino mlijeko. Stablo probuđenja (bodhi) je pātali. Umro je u dobi od osamdeset tisuća godina u Sumittārāmi. Bodhisatta je bio kralj Nāga po imenu Atula. Njegovo ime nosi tri značenja: dobro vidi noću i danju, ima široke oči i može vidjeti jasno poslije istraživanja – centralna praksa Vipassane. Usp. poveznica <http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Vipass%C4%AB>. Pristupano 14.4.2019.

¹⁰⁰ Sikhi buddha poznat je kao dvadeseti buddha u palijskoj tradiciji. Rodio se u Arunavatīju. Živio je sedam tisuća godina, dok nije objavio da će živjeti kao domaćin i jahati slona. Prije probuđenja, primio je rižino mlijeko od kćeri Piyadassija Setthija. Probudjen je ispod Pundarike (lopoča). Živio je sedamdeset tisuća godina i umro u Dussarami. Ime je dobio po turbanu koji je izgledao poput plamena (sikhā). U njegovo doba, bodhisatta je rođen kao kralj Arindama i vladao je kraljevstvom Paribhutte. Usp. poveznica http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php/Sikhi_Buddha. Pristupano 14.4.2019.

¹⁰¹ Prepoznat je kao 21. buddha u palijskoj tradiciji. Rodio se u Anomi, a umro u Khemarami, u dobi od šezdeset tisuća godina. Dobio je to ime (Vessabhu) jer se na rođenju glasao poput bika. Probudjen je ispod stabla sal. U vrijeme Vessabhu buddhe bodhisatta je živio kao kralj Sudassana. Poveznica www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Vessabhu_Buddha. Pristupano 15.4.2019.

¹⁰² Rođen je i umro u Khemavatīju (Kapilavasthu), u dobi od četrdeset tisuća godina. Probudjen je ispod stabla širīṣ (*Albizia lebbek*), a bodhisatta je bio kralj Khema. Kakusandha je preokao da će kralj Khema, kojemu je dao milostinju s odjećom i lijekovima, postati Gotama Buddha u budućnosti. Poveznica www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Kakusandha_Buddha. Pristupano 15.4.2019.

¹⁰³ Dvadeset treći buddha. Rodio se u Sobhavatīju, a probuđenje je stekao ispod stabla Uđumbara (*Ficus racemosa*). Umro je u Pabbatarami, u dobi od trideset tisuća godina. Bodhisattino ime bilo je Pabbata. Poveznica www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Konagamana_Buddha. Pristupano 15.4.2019.

¹⁰⁴ Dvadeset četvrti buddha. Rodio se u Benaresu, u Parku jelena. Probudjen je ispod drveta banyan (vrsta smokve). Umro je u Kāsīju, u dobi od dvadeset tisuća godina. Bodhisatta je bio brahman Jotipāla. Kaže se da je Buddhin učenik Tissa rođen na isti dan kada i Kassapa te da su od rođenja bili prijatelji. Poveznica www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Kassapa. Pristupano 15.4.2019.

¹⁰⁵ Tablica je napravljena prema podacima iz Davids (1880: 82-144) i Morris (1882: 66-67).

	Buddhe	Bodhisatte
1.	Taṇhaṅkara	-
2.	Medhaṅkara	-
3.	Saranaṅkara ¹⁰⁶	-
4.	Dīpaṅkara	Sumedha ¹⁰⁷
5.	Koṇḍanya	Vijitāvin (cakravartin)
6.	Maṅgala*	brahman Suruci ¹⁰⁸
7.	Sumana*	Atula (kralj Nāga)
8.	Revata*	brahman Atideva
9.	Sobhita* ¹⁰⁹	brahman Ajita
10.	Anomadassin	kralj Yakkha
11.	Paduma	lav
12.	Nārada ¹¹⁰	isposnik na Himalayi
13.	Padumuttara	Jaṭila
14.	Sumedha	brahman Uttara
15.	Sujāta ¹¹¹	cakkavattin
16.	Piyadassin	brahman Kassapa
17.	Atthadassin	isposnik Susima
18.	Dhamadassin ¹¹²	kralj deva Sakka
19.	Siddhattha ¹¹³	isposnik Mangala
20.	Tissa	kṣatriya Sujāta
21.	Phussa ¹¹⁴	kṣatriyaVijitavī
22.	Vipassin	kralj zmija Atula
23.	Sikhin	kralj Arindama
24.	Vessabhū ¹¹⁵	kralj Sudassana

¹⁰⁶ Prema Davidsu, Taṇhaṅkara, Medhaṅkara i Saranaṅkara pojavili su se u vrijeme Dīpaṅkare. Bodhisatte se ne spominju. Davids (1880: 138).

¹⁰⁷ Postat će Buddha na kraju četiri *asankheyya* (broj s 141 znamenkom) i stotina tisuća ciklusa. Ibid. 112.

¹⁰⁸ Postat će Gotama Buddha na kraju dvije *asankheyye* i četiri tisuće ciklusa. Ibid. 122.

¹⁰⁹ Zvezdicom su označeni buddhe rođeni u istom ciklusu.

¹¹⁰ Buddhe od 10.-12. rođeni su u istoj kalpi.

¹¹¹ Sumedha i Sujāta rođeni su u jednoj kalpi.

¹¹² Buddhe od 16.-18. rođeni su u istoj kalpi.

¹¹³ Sam se pojavio u jednoj kalpi.

¹¹⁴ On i Tissa rođeni su u jednoj kalpi.

25.	Kakusandha	kralj Khema
26.	Koṇāgamana	kralj Pabbata
27.	Kassapa ¹¹⁶	brahman Jotipāla

6.5.2. Budući buddha Metteyya i njegov prikaz

Izraz *bodhisatta* koristi se i za budućeg buddhu Metteyu koji, prema buddhističkom vjerovanju, boravi na nebesima Tuṣita čekajući pogodan trenutak za utjelovljenje. U *Cakkavatisīhanādasutti Dīgha Nikāye*, Buddha proriče da će se uzdići: „uzvišeni po imenu Metteyya¹¹⁷ arhant, potpuno probuđen (*sammāsambuddha*), koji obiluje mudrošću i dobrotom, sretan, sa znanjem o svjetovima, nenadmašiv, vodič smrtnika koji žele da ih se vodi, učitelj ljudi i bogova, Uzvišeni, Buddha, jednak meni sada.“¹¹⁸

Kada učenja Gotame Buddhhe budu zaboravljena i nestane *dhamme*, tvrde sutte, on će sići na zemlju i kao mnogobrojni njegovi prethodnici iznova otkriti istinsko učenje. Proročanstvo o Metteyyinom dolasku zabilježeno je u kanonskoj literaturi theravāde, mahāyāne i vajrayāne. Osim u pālijskoj, njegovo se ime spominje i u sanskrtskoj literaturi, u djelu *Maitreyavyākaraṇa*.¹¹⁹ On je najraniji *bodhisatta* oko kojega se razvio kult, a spominje se od 3. st. nove ere. Prihvatile su ga sve buddhističke škole i još je uvijek jedini bodhisatta kojega štuje theravādska tradicija. Kada je riječ o etimologiji njegova imena, ono dolazi od sanskrtske riječi *maitrī* (pāl. *mettā* - prijateljstvo, dobročinstvo, dobra volja).¹²⁰

Metteyya se prvi put spomije u *Cakkavatta suttī* (DN 26). U toj suttī Buddha govori o budućnosti u kojoj će *dhamma* biti potpuno zaboravljena. Sljedeći buddha po redu – Metteyya – postići će Probuđenje dok će njegova *saṅgha* brojati na tisuće redovnika. U *Cakkavatta suttī* opisano je daleko doba u kojemu je *dhamma* zaboravljena, a čitavo čovječanstvo u ratu. Nekolicina će pronaći utočište u divljini i tragati za posvećenim načinom života, nakon što svi ostali budu ubijeni. Napustivši nebesa Tuṣita i rodivši se u kraljevskoj obitelji, slijedit će put svoj prethodnika te kao mladić napustiti palaču i žene i krenuti u potragu za Probuđenjem. Provest će vrijeme u meditaciji do potpunog Probuđenja i podučavat će *dhammu* kao i buddhe

¹¹⁵ Taj buddha i Sikhin pojavili su se prije 31 ciklusa.

¹¹⁶ Buddhhe 25.-27., uključujući i Gotamu Buddhhu, pojavili su se u ovome (sadašnjem) ciklusu.

¹¹⁷ skr. Maitreya.

¹¹⁸ Dīgha Nikāya 3:76. *Asītivassasahassāyukesu bhikkhave, manussesu metteyyo nāma bhagavā loke uppajjissati arahaṃ sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno sugato lokavidu anuttaro purisadammasārathi satthā devamanussānaṃ buddho bhagavā.*

¹¹⁹ Poveznica <http://www.tamqui.com/buddhaworld/Maitreya>. Pristupano 2.5.2019.

¹²⁰ U kineskim je izvorima poznat kao Milefo, u japanskim kao Miroku, a u mongolskim kao Maidari. Na Tibetu je poznat kao Byams-pa (ljubazan). Poveznica <https://www.britannica.com/topic/Maitreya-Buddhism>. Pristupano 2.5.2019.

prije njega. Iako je Metteyya jedini imenovani budući buddha, u *Sampasadaniyasutti* Sariputta kazuje da će u budućnosti biti još svevišnjih buddha, jednakih Gotami Buddhi po činu probuđenja: „Bit će u budućem vremenu (*anāgatamaddhānaṃ*) arhanti i potpuno probuđeni buddhe, po činu probuđenja meni jednaki“.¹²¹

Potrebno je naglasiti da je spominjanje budućih buddha karakterističnije za post-kanonske theravādske tekstove nego za pālijski kanon. Primjerice, u *Dasabodhisattadesi Dasabodhisattuppattikathe* spominje se čak devet bodhisatta, tj. buddha poslije Metteyye, s time da se u jednoj recenziji *Dasabodhisattuppattikathe* nalaze i prebivališta sedmorice bodhisatta. Četvorica njih, Metteyya, Rama, Pasena i Vibhuti obitavaju u nebu Tuṣita,¹²² a Subhūti, Nālāgiri i Pārileyya u nebu Tāvātimsa.¹²³ Theravādska tradicija na taj način potvrđuje trenutno boravljenje nekih „nebeskih“ bodhisatta u različitim nebeskim sferama, ali i to da Metteyya nije jedini bodhisatta u theravādskom buddhizmu.¹²⁴

Prikazi su Metteyye u slikarstvu i kiparstvu različiti, budući da ga se prikazuje ili kao bodhisattu ili kao buddhu. Najčešće je u sjedećem položaju, prekriženih nogu, a nekad se prikazuje kako sjedi na tronu i čeka svoj silazak. Odjeven je kao isposnik ili kraljević. Kad ga se prikazuje kao bodhisattu, obično stoji i urešen je draguljima, a u kosi nosi malu stūpu. Također, može držati *dharmacakku* koja je položena na lopoč. Svileni šal¹²⁵ preuzima ulogu pojasa kojim mu je opasan struk.¹²⁶ Zanimljiv je podatak da kineska buddhistička tradicija Metteyyu prikazuje kao Buddhu koji se smije (kin. 笑佛; Xiào fú). Taj je Buddha poznat još pod imenom *Budai*. Predstavlja radost i sreću, a vjeruje se da njegova skulptura uklanja stres i brige.¹²⁷

¹²¹ Anuyogadānappakāro 161. *bhaviṣṣanti anāgatamaddhānaṃ arahanto sammāsambuddhā mayā samasamā sambodhiya'nti*. Poveznica [http://www.tipitaka.de/roman/tipitaka%20\(mula\)/suttapitaka/dighanikaya/pathikavaggapali/5.%20sampasadaniyasuttam.html#line58](http://www.tipitaka.de/roman/tipitaka%20(mula)/suttapitaka/dighanikaya/pathikavaggapali/5.%20sampasadaniyasuttam.html#line58). Pristupano 3.5.2019.

¹²² Śākyamuni Buddha živio je ondje prije svog rođenja u svijetu, kao i ostali bodhisatte koji su postali buddhe.

¹²³ skr. Trāyastriṃśa (koji pripada 33 deva). Drugi od šest božanskih svjetova u buddhističkoj kozmologiji. Nalazi se na vrhu planine Sineru (Sumeru). Buddha je ondje proveo tri mjeseca propovijedajući. Poveznica http://www.palikanon.com/english/pali_names/t/taavatimsa.htm. Pristupano 3.5.2019.

¹²⁴ Conze (1967: 38).

¹²⁵ *Khata*. U tibetskom buddhizmu naziv za svileni šal (ཁ་ཁ་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་) koji se nosi u vrijeme obreda. Simbolizira čistoću i suosjećanje. Najčešće je bijele boje, iako se može naći i u žuto-zlatnoj, plavoj i crvenoj boji. Usp. poveznica <http://tibetpedia.com/lifestyle/khata/>. Pristupano 4.5.2019.

¹²⁶ Poveznica <http://www.tamqui.com/buddhaworld/Maitreya>. Pristupano 4.5.2019.

¹²⁷ *Budai* (kin. 布袋) zaštitnik je dječje radosti. Također predstavlja sreću, bogatstvo i darežljivost, te je zaštitnik siromašnih i slabih. Poveznica <https://www.burmese-art.com/blog/laughing-buddha>. Pristupano 4.5.2019.

Slika 1: Jedan od prikaza Metteyye¹²⁸

Slika 2: Budai¹²⁹

Zanimljivo je spomenuti da je budući buddha privukao pažnju i na Zapadu pa je tako u 19. st. Teozofsko društvo promicalo ideju da će Metteyya, otkupitelj svijeta, uskoro doći i izbaviti čovječanstvo iz tame.¹³⁰ Osnivač scientologije, Ron Hubbard, tvrdio je da je inkarnacija Metteyye. Organizacija *Share International* smatra da budući buddha živi u Londonu od 1970. i da će se već pokazati. Benjamin Creme, osnivač organizacije, 2010. godine objavio je da je Metteyya dao intervju američkoj televiziji, međutim, nije otkrio ime kanala na kojem se „pojavió“. Neki smatraju kako je potrebno naglasiti da Metteyya, čak i u slučaju njegova pojavljivanja, to neće učiniti sve dok *dhamma* ne bude posve izgubljena i zaboravljena. Metteyya će samo u tom slučaju podučavati o *dhammi*.¹³¹

¹²⁸ Slika je preuzeta sa sljedeće poveznice:

<http://www.tamqui.com/buddhaworld/%D0%98%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5:84.jpg>. Preuzeto 3.5.2019.

¹²⁹ Slika je preuzeta s poveznice <https://www.snapdeal.com/product/vashoppee-laughing-buddha/664254149659>. 4.5.2019.

¹³⁰ grč. Θεοσοφία. Religijsko-filozofsko naučavanje o mogućnostima intuitivne mističke spoznaje Boga; teozofija pretpostavlja povezanost svekolikoga ljudskog znanja s natprirodnim silama i mogućnost da se stupa u odnos sa „zagrobnim životom“. U suvremenom smislu, teozofija se najviše spominje u svezi sa sustavom okultne filozofije, čiji su začetnici Helena Petrovna Blavatsky i Henry Steel Olcott, koji su 1875. osnovali Teozofsko društvo te razvili ezoterijsko naučavanje ponajviše pod utjecajem hinduizma s ključnim mjestom cikličkoga procesa prijelaza materije u duh (i obratno) te reinkarnacije kao postupka čišćenja ljudske naravi u svojem putu prema božanskom biću. Poveznica <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60898>. Pristupano 3.5.2019.

¹³¹ Poveznica <https://www.learnreligions.com/maitreya-buddha-449794>. O'Brien, Barbara. "Maitreya Buddha." Learn Religions. Pristupano 3.5.2019.

6.5.3. Odnos kraljeva spram bodhisatti

Ideal je bodhisatte ilustriran u životima brojnih theravādskih kraljeva Śrī Lanke, Burme i Tajlanda, redovnika i prepisivača tekstova koji su položili bodhisattin zavjet i slijedili *bodhisattva-yānu*. Odnos između kraljeva i bodhisatta započeo je s Gotaminom karijerom bodhisatte, još od njegova prethodnijeg života, kada je bio kralj Vessantara. Kao kralj Vessantara, bodhisatta je pokazao svoje suosjećanje ispunivši savršenstvo darežljivosti. Odlučio je dati svoga slona kako bi olakšao sušu u obližnoj Kaliṅgi, ali i bogatstvo, kraljevstvo, ženu i djecu, pa čak i vlastiti život iz suosjećanja prema osjećajućim bićima.

Samuels (2013: 38) smatra da veza između kraljeva i bodhisatte svoj uzor ima u Gotami od vremena kada je bio Bodhisatta. Theravādski su kraljevi povezanost kraljeva i bodhisatte prihvatili do 2. st. pr. Kr., a poslije osmog stoljeća nove ere potpuno preuzeli. Brojni su primjeri koji upućuju na takvu vezu između kraljeva i bodhisatta. Primjerice, u *Mahāvamsi* se navodi da je kralj Duṭṭagāmaṇī odbio ulazak u nebesko kraljevstvo nakon svog prošlog života u kojem je bio isposnik (*sāmaṇera*). Time je pokazao vrlinu suosjećanja i ponovno se rodio kao princ kako bi ujedinio područne vladare Śrī Lanke te podupirao saṅghu i širio Buddhina učenja.¹³²

Mahāvamsa također navodi da je kralj Sirisaṃghabodhi pokazao suosjećanje na sličan način - riskirajući vlastiti život kako bi od suše spasio stanovnike Lanke.¹³³ Kako bi spriječio potencijalni rat, bio je spreman ponuditi čak i vlastitu glavu. Kraljevi Buddhadāsa i Upatissa pokazali su iste vrline. S jedne strane, Buddhadāsa je, kako piše u *Cūlavamsi*¹³⁴ stvorio „sreću za stanovnike otoka u svakom smislu te riječi...obdaren mudrošću (*paññā*) i ispravnim vladanjem (*sīla*)...obdaren s deset kraljevskih vrlina (*rājadhamma*)...i živio je životom bodhisatte i imao samilosti prema svim bićima, kao otac prema vlastitoj djeci“. S druge strane, kralj Upatissa je u vrijeme svoje vladavine ispunio svih deset savršenstava bodhisatte.¹³⁵

Veza između institucije kralja i bodhisatte još se više učvrstila do osmog stoljeća nove ere, što pokazuju primjeri pojedinih kraljeva Tajlanda, Śrī Lanke i Burme koji su se otvoreno nazivali bodhisattama. Kralj Ceylona, Niśśanka Malla (12. st.), nazvao je sebe *kraljem – bodhisattom*.¹³⁶ Na jednome je natpisu ime kralja Parākramabāhua VI neposredno iza riječi

¹³² Iako se Duṭṭagāmaṇī u *Mahāvamsi* ne spominje kao bodhisatta, ipak u velikoj mjeri pokazuje njegove vrline. Odbio je božanski svijet kako bi se vratio u ljudski svijet pun patnje, iz suosjećanja prema svim žiteljima Lanke. Usp. Samuels (2013: 38).

¹³³ *Mahāvamsa* 36:76. Samuels tvrdi da se može povući paralela između kralja Sirisaṃghabodhija i Vessantare, koji je darovao svog dragocjenog slona kako bi spriječio sušu u Kaliṅgi.

¹³⁴ *Cūlavamsa* 37:106.

¹³⁵ *Cūlavamsa* 37:180

¹³⁶ Prema Samuels (2013: 47).

bodhisatta.¹³⁷ Međutim, Kralj Mahinda IV (10. st.) najzaslužniji je za popularizaciju tog odnosa, budući da je samog sebe nazvao bodhisattom i tvrdio da će samo bodhisatte biti kraljevi Lanke.¹³⁸ Kralj Alaungsithu dao je zapisati da bi htio sagraditi bedem kako bi sva bića postigla *nirvāṇu* koju sam naziva *blaženim gradom*.¹³⁹ Nakon što je dao sagraditi hram Shwegugyi, ostavio je natpis na pāliju, na kojem je objavio svoju odluku da postane buddha, a ne śrāvaka (Buddhin učenik).¹⁴⁰ Među ostalim kraljevima Burme koji su se nazivali bodhisattama nalaze se i Śrī Tribhuvanāditya, Thiluiñ Mañ, Cañsū I i Nātoñmyā.¹⁴¹

Tajlandski kralj Lu T'ai izrazio je želju da postane buddha kako bi pomogao svim bićima. Samuels smatra da ranije spomenuti kraljevi nisu bili inspirirani isključivo mahāyānskom doktrinom, već i ostalima, među kojima je svakako theravādska. Unatoč tome što su bili pod utjecajem učenja mahāyāne, ne znači da nisu bili pod utjecajem određenih theravādskih ideja, uključujući ideal bodhisatte prisutan u *Buddhavaṃsi* i *Cariyāpiṭaki*.¹⁴²

6.5.4. Redovnici i ostali theravādski buddhisti

Prisutnost ideala bodhisatte u theravādskom buddhizmu potvrđuje se i postojanjem ostalih theravādina koji su se smatrali bodhisattama ili su ih drugi tako nazivali i smatrali. Redovnici su u Anurādhapuri slavnoga komentatora Buddhaghoṣu smatrali utjelovljenjem Metteyye.¹⁴³ Nadalje, postoje i neki primjeri theravādskih redovnika koji su željeli postati potpuno probuđeni buddhe. Primjerice, jedan je redovnik sa Lanke, Doratiyāveye, odbio prakticirati tehnike koje ga je naučio njegov učitelj meditacije, smatrajući da bi ga to odvratilo od Puta i postizanja arhanstva u tadašnjem i sljedećih sedam života.¹⁴⁴ Te su mu tehnike bile neprihvatljive, ne samo jer bi mu onemogućile da postane *sottāpanna*¹⁴⁵, nego jer se smatrao i bodhisattom koji je već položio zakletvu da postane buddha u budućnosti. Autor *Jātakatṭhakatthe*, na kraju komentara, zaklinje se ostvariti zakletvu za ispunjenje deset savršenstava u budućnosti, postati buddha i izbaviti čitav svijet iz kruga ponovnog rađanja, ali

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid. 48.

¹³⁹ Samuels (2013: 39).

¹⁴⁰ Poveznica https://info-buddhism.com/Bodhisattva_Ideal_Buddhism_Walpolu_Rahula.html. Pristupano 4.5.2019.

¹⁴¹ Osim kraljeva, neki su ministri i učenjaci također željeli buddhinstvo. Usp. Tun (1959: 53). Članak na poveznici http://www.burmalibrary.org/docs20/Than_Tun-1959-Religion_in_Burma_AD1000-1300-en-red.pdf. Pristupano 4.5.2019.

¹⁴² Samuels (2013: 40).

¹⁴³ Cūlavamsa 37:242. Prema mišljenju Samuela, čak i ako je Buddhaghoṣa oslikan kao Metteyyina inkarnacija, nikad nije opisano da polaže bodhisattinu zakletvu i prakticira određena njegova savršenstva. Ibid. 48.

¹⁴⁴ Ibid. 40.

¹⁴⁵ „Onaj koji je ušao u tijek Puta“. Pāli-English dictionary: <http://www.buddha-vacana.org/toolbox/dico.html>.

i voditi bića prema *nibbāni*. Međutim, on nije jedini koji je izrazio želju za buddhinstvom. Redovnik sa Lanke, Mahā-Tipiṭaka Cūlābhaya (12. st.), na samom je kraju kolofona podkomentara uz *Milinda Pañhu*, svoju želju za buddhinstvom izrazio sljedećim riječima: *Buddho bhaveyyam* („Neka postanem Buddha“).¹⁴⁶ Neki autori smatraju da u zemljama gdje prevladava theravāda (Šri Lanka, Mijanmar, Tajland i Kambodža) postoje mnogi buddhisti, redovnici i laici, koji prisežu zakletvu da će radi spasenja ostalih postati buddhe, stoga se smatraju bodhisattama na različitim razvojnim stupnjevima.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Milinda Tīkā, Pāli Text Society, str. 73. Ibid.

Isti se podatak o autoru može pronaći i u sljedećem izvoru: „Thera po imenu Mahā-Tipiṭaka Cūlābhaya, autor *Milinda Tīke* (oko 12. st. n.e.), prema theravādskoj tradiciji Mahāvihare u Anurādhapuri, na kraju knjige, u kolofonu, kaže da teži postati Buddha: *Buddho bhaveyyam*, što znači da je ovaj autor bodhisattva. Poveznica https://info-buddhism.com/Bodhisattva_Ideal_Buddhism_Walpola_Rahula.html. Pristupano 4.5.2019.

¹⁴⁷ Poveznica https://info-buddhism.com/Bodhisattva_Ideal_Buddhism_Walpola_Rahula.html. Pristupano 4.5.2019.

7. Zaključak

U ovome je radu prikazan ideal bodhisatte u okviru theravādske tradicije. Predstavljen je theravādski kanon *Tipiṭaka* s naglaskom na *Suttatpiṭaku* u kojoj se nalaze najvažniji tekstovi za proučavanje razvoja toga ideala. Također, ukratko je predstavljen i mahāyānski buddhizam koji se uglavnom prikazuje kao pravac u kojemu je taj ideal osobito istaknut.

Nāgārjuna, autor djela *Rājaparikathā-ratnamālā*, prvi je među mahāyānistima poistovjetio vozilo bodhisatte s mahāyānskom tradicijom. S druge strane, *śrāvaka-yānu* poistovjećuje s ne-mahāyānskim buddhizmom. Drugi mahāyānski buddhist, Asaṅga, u *Mahāyāna-sūtrālaṅkāri* tvrdi da su *bodhisattva-yāna* i *śrāvaka-yāna* međusobno suprotstavljene. *Śrāvaka-yānu* pogrдно naziva hīnayānom, tumačeći da malo vozilo (*yānaṃ hīnaṃ*) nije sposobno postati veliko (*mahāyāna*). Candrakīrti, kao i njegovi raniji istomišljenici, razlikuje dva vozila na sličan način, ali s ciljem da mahāyānsku tradiciju suprotstavi ne-mahāyānskoj, ponajviše iz privrženosti prema vlastitoj. U *Mādhyamakāvatāri*, primjerice, obrazlaže da je hīnayāna put namijenjen isključivo za učenike i *paccekabuddhe*, dok je mahāyāna samo za bodhisatte. Osim što *bodhisattva-yānu* povezuje s mahāyānskim buddhizmom, prijanja i uvjerenju da „škole hīnayāne ne znaju ništa o fazama zvanja budućeg Buddhe, o savršenim vrlinama (*pāramitā*), odlukama ili zakletvama za spasenje svih bića, o primjeni zasluge radi stjecanja Buddhinih kvaliteta, te o velikom suosjećanju¹⁴⁸.“ Candrakīrtijevu izjavu, da škole „malog vozila“ ne znaju ništa o savršenstvima, uvelike opovrgavaju dijelovi *Khuddakanikāye: Buddhavaṃsa* i *Cariyāpiṭaka*, ali i *Jātaka*.

Samuels (2013: 33) smatra da su učenja sljedbenika mahāyāne problematična iz tri razloga: 1. javlja se opozicija ideologije i institucionalne privrženosti¹⁴⁹; 2. svi spomenuti autori tvrde da su buddhističke škole mahāyāna i hīnayāna međusobno suprotstavljene te jedna drugu isključuju; 3. prema njima, svi sljedbenici ne-mahāyānskih škola su śrāvake koji teže postati arhantima, dok su svi sljedbenici mahāyāne bodhisatte koji će postati buddhama.

Theravādini su, za razliku od pripadnika mahāyāne, *bodhisattva-yānu* prihvatili kao jedan od tri moguća cilja buddhinstva. Iako su poznati pripadnici mahāyāne tvrdili da pripadnici ne-mahāyānskih škola ne mogu slijediti *bodhisattva-yānu*, nego samo *śrāvaka-yānu* i da nisu sposobni kultivirati savršenstva, njihovo mišljenje može biti opovrgnuto, budući da se naziv bodhisatta spominje u kanonskim i post-kanonskim tekstovima

¹⁴⁸ Samuels, Jeffrey. 2013. *The Bodhisattva Ideal in Theravāda Buddhist Theory and Practice*. str. 33.

¹⁴⁹ Bilo bi puno ispravnije usporediti *bodhisattva-yānu* sa *śrāvaka-yānom* ili mahāyānu s ne-mahāyānskim školama.

theravādske tradicije, a *Cariyāpiṭaka* sadrži najpodrobniji opis savršenstava nužnih za postizanje buddhinstva

Moguće je pronaći određene sličnosti između ideala bodhisatte u *Buddhavaṃsi* i ranijoj mahāyānskoj literaturi, primjerice u djelu *Ratnaguṇasamṃcayagātha*. Sličnosti su sljedeće: oba teksta iznose potrebu za ispunjenjem određenih savršenstava bodhisatte, važnost polaganja zakletve nužne za postajanjem buddhe, ulogu suosjećanja, a prisutni su i određeni stupnjevi bodhisatte. Zahvaljujući opsežnom pālijskom kanonu, ali i tekstovima na sinhaleškom, burmanskome i tajlandskom jeziku, prisutnost ideala bodhisatte u theravādskoj buddhističkoj teoriji i praksi itekako je vidljiva. U tim je tekstovima detaljno opisano na koji se način svako od deset savršenstava – četiri više nego u nekim sjevernoindijskim tekstovima – može prakticirati na tri različita stupnja: niži, srednji i najviši stupanj. Ideal bodhisatte, koji je u početku bio ograničen primarno na Gotamu Buddhu i prošle buddhe, a zatim i na buduće buddhe (Metteyya), s vremenom se otvorio i za ostale koji su željeli postati buddhe, primjerice, za kraljeve u Lañki, Burmi i Tajlandu, redovnike, komentatore, prepisivače i laike.

8. Literatura

Anālayo, Bhikkhu. 2012. *Canonical Jātaka Tales in Comparative Perspective - The Evolution of Tales of the Buddha's Past Lives*. Fuyan Buddhist Studies, Hsinchu: Fuyan Buddhist Institute. br. 7, str. 75-100.

Balasoorya, S. et al. 1980. *Buddhist studies in honour of Walpola Rahula*. Gordon Fraser. London.

Bodhi, Bhikkhu. 2012. *Numerical Discourses of the Buddha. A Translation of the Aṅguttara Nikāya*. Wisdom Publications. Boston.

Conze, Edward. 1967. *Thirty years of Buddhist Studies: Selected Essays by Edward Conze*. University of South Carolina.

Davids, Rhys. 1880. *Buddhist Birth-Stories; Jataka Tales*. London.

Fuss, M. 1991. *Buddhavacana and Dei Verbum: A Phenomenological and Theological Comparison of Scriptural Inspiration in the Saddharmapuṇḍarīka Sūtra and in the Christian Tradition*. Leiden: E.J. Brill.

Gönc-Moačanin, Klara. *Bodhisattva*, "15 dana", 4, 1994., str. 4; napisano za Rječnik 3. programa Radio Zagreba, 17.8.1992.

Hiriyanna, Mysore. 1994. *Outlines of Indian Philosophy*. Motilal Banarsidass Publishers. Delhi.

Horner, I. B. 1975. *Introduction to the Buddhavamsa*. Sacred Books of the Buddhists, sv. 31. str. 14-15.

Katičić, Radoslav. 1973. *Stara indijska književnost*. Nakladni zavod Matice Hrvatske. Zagreb.

King, Winston L. 1992. *Theravāda Meditation: The Buddhist Transformation of Yoga*. Motilal Banarsidass Publishers. Delhi.

Law, B.C. 1939. *Some Observations on the Jātakas*. The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. Cambridge University Press. Br. 2. str. 241-251.

Morris, Richard. 1882. „XXVII: List of the Buddhas“. *The Buddhavamsa*. Pali Text Society. London. str. 66-67.

Norman, Keith R. 1983. *Pāli Literature*. Wiesbaden: Otto Harasowitz.

Ratnayaka, Shanta. 1985. *The Bodhisattva Ideal of Theravāda*. Journal of the International Association of Buddhist Studies.

Reynolds, Frank. 1997. *Rebirth Traditions and the lineages of Gotama: A Study in Theravāda Buddhism*. Sacred biography in the Buddhist traditions of South and Southeast Asia. ur. Schober, Juliane. University of Hawaii Press. Honolulu. str. 19-39.

Samuels, Jeffrey. 1997. *The Bodhisattva Ideal in Theravāda Buddhist Theory and Practice: A Reevaluation of the Bodhisattva-srāvaka Opposition*. Philosophy East and West. sv. 47, br. 3. str. 399-415.

Seneviratna, Anuradha. 1998. *King Asoka and Buddhism: Historical and Literary Studies*. Buddhist Publication Society. Sri Lanka.

Sharma, Arvind. 1987. *Women in World Religions*. State University of New York Press. Albany.

Tun, Than. 1959. „Religion in Burma, AD 100-1300“, *Journal of the Burma Research Society*, sv. 42, str. 47-69.

Tun, Than. 1959. Članak na poveznici http://www.burmalibrary.org/docs20/Than_Tun-1959-Religion_in_Burma_AD1000-1300-en-red.pdf. str. 53. Pristupano 4.5.2019.

Werner, Karel; Samuels, Jeffrey et al. 2013. *The Bodhisattva Ideal: Essays on the Emergence of Mahayana*. Ur. Bhikkhu Nyanatusita. Buddhist Publication Society. Sri Lanka.

Wicremasinghe, Don Martino de Zilva, ed. *Epigraphia Zeylanica*. 1904-1912, Oxford University Press. London.

Dostupno na poveznici: <https://zenodo.org/record/1327580#.XM6zLo4zbIU>.

Winternitz, Maurice. 1983. *A History of Indian Literature* (sv. 2): University of Calcutta.

Pālijski kanon dostupan je na sljedećoj poveznici:

http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gret_utf.htm#AsMahSuBr.

(Göttingen Register of Electronic Texts in Indian Languages and related Indological materials from Central and Southeast Asia)

Milinda Ṭīkā, Pāli Text Society, str. 73.

Rječnici:

1. Buddhadatta, A. P. 1992. Concise Pali-English Dictionary <http://www.buddhanet.net/>.
<http://www.buddha-vacana.org/toolbox/dico.html>.
2. Monier-Williams: <https://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/mwquery/>.